

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOSOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Průběh české ekonomické transformace ve srovnání s Maďarskem a Polskem
The Czech Economic Transformation Process Compared to Hungary and Poland**

Martina Perková

Praha; 2011

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ing. Marek Loužek, Ph.D.

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce panu doc. PhDr. Ing. Marku Loužkovi, Ph.D. za pozornost, kterou věnoval mé práci a za jeho odborné rady při vypracování této bakalářské práce.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Průběh české ekonomické transformace ve srovnání s Maďarskem a Polskem* vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne...

Podpis

Abstrakt

Tato bakalářská práce je zaměřena na analýzu a komparaci procesu ekonomické transformace ve třech středoevropských zemích. Tyto vybrané země - Česká republika, Maďarsko a Polsko – mají srovnatelné výchozí podmínky. Cílem je nejen obecně popsat teoretické problémy spojené s procesem transformace v rovině ekonomické (a částečně i politické a institucionální), ale především postihnout ve vývoji těchto ekonomik shodné tendence a případné odlišnosti. Samotná analýza a komparace je prováděna především na bázi nejznámějších a nejpoužívanějších makroekonomických ukazatelů. V závěru je nastíněno celkové zhodnocení dosavadního průběhu transformace.

Klíčová slova

ekonomická transformace, postsocialistické státy, střední Evropa

Abstract

This bachelor writing is focused on analysis and comparison of economic transformation process of three central european countries. These selected countries – Czech republic, Hungary and Poland – have comparable starting conditions. The aim of the thesis is not only a general description of theoretical difficulties connected with the transformation process in the economical realm (and partially also in the political and institucional realm), but also to discover similarities or dissimilarities during the development of these economics. The analysis and comparison is performed mainly with the best known and the most used macroeconomic indicators. The conclusion includes an over-all summary of the transformation process up to now.

Keywords

Economic Transformation Process, Postcomunistic States, Central Europe

OBSAH

Seznam použitých zkratk.....	7
1. Úvod	8
2. Cíl práce a metodologické problémy	10
3. Výchozí podmínky transformace	12
3.1 Úroveň vyspělosti – makroekonomické ukazatele	12
3.1.1 Československo	12
3.1.2 Maďarsko	12
3.1.3 Polsko	13
3.2 Institucionální uspořádání a hospodářská politika – příznivé okolnosti?	13
4. Ekonomie reformy	17
4.1 Ekonomické aspekty transformace	17
4.1.1 Vybrané strategie transformace vs. alternativní transformační scénáře	17
4.1.2 Transformační pokles	22
4.2 Politické aspekty transformace	23
4.2.1 Spor o rychlost	23
4.3. Institucionální aspekty transformace	24
5. Komparace makroekonomického vývoje	25
5.1 Základní ukazatele makroekonomického vývoje	25
5.1.1 HDP	25
5.1.2 Inflace	30
5.1.3 Míra (ne)zaměstnanosti a vývoj na trhu práce	34
5.2 Ukazatele vnější rovnováhy	38
5.2.1 Zahraniční obchod	38
5.2.2 Čistý příliv zahraničních investic	41
5.2.3 Devizové rezervy	43
5.2.4 Vnější zadluženost	45
5.3 Srovnávací ukazatele ekonomické svobody a životní úrovně	47
6. Závěr aneb proč českou ekonomickou transformaci (ne)lze označit za úspěšnou	51
7. Seznam literatury	53

Seznam použitých zkratk

CPI	index spotřebitelských cen
ČR	Česká republika
EBRD	Evropská banka pro obnovu a rozvoj
EU	Evropská unie
HDP	hrubý domácí produkt
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
PPI	index cen výrobců
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci

1. Úvod

Během posledních dvaceti let jsme byli svědky transformace bývalých centrálně plánovaných ekonomik na ekonomiky tržní, této bezprecedentní události v hospodářských i politických dějinách. Pomineme-li zjevně důležitou skutečnost, že tržní ekonomika je (nejen v námi sledovaných zemích) pevně zakotvena ve většině států postsocialistického bloku (třebaže demokracie tržního typu je pouze jednou z více možností výsledků transformace), můžeme se soustředit na případné rozdíly v procesu transformace v těchto jednotlivých ekonomikách, na jejich vliv a samozřejmě na výsledky. V této práci se pokusím stručně shrnout a porovnat proces ekonomické transformace ve třech srovnatelných středoevropských zemích – v České republice, Maďarsku a Polsku.

Druhá část je věnována převážně metodologickým problémům daným takovýmito komparacím a spojeným především se získáváním relevantních a srovnatelných údajů.

Ve třetí části jsou popsány výchozí podmínky srovnávaných zemí – úroveň vyspělosti a institucionální uspořádání.

Problematikou ekonomie reformy z obecného hlediska se zabývá část čtvrtá. Je v ní obecně popsán základní výchozí rámec vzniku konceptuálně odlišných transformačních scénářů, jejich východiska, předpoklady, implikace, výhody a nevýhody i to, který v jaké zemi nakonec zvítězil a z jakých důvodů tomu tak bylo.

Analytickou část tvoří část pátá, která se zabývá makroekonomickým vývojem jednotlivých zemí ve sledovaném období 1989-2010. Zde jsou analyzovány a interpretovány shodné tendence či případné rozdíly mezi nimi podrobněji. Sledován je vývoj základních makroekonomických ukazatelů, tedy hrubého domácího produktu, inflace, míry (ne)zaměstnanosti a obecně vývoj na trhu práce. Dále jsou analyzovány ukazatele vnější rovnováhy – například vývoj salda běžného účtu na HDP, čistý příliv přímých zahraničních investic, stav devizových rezerv či zahraniční zadluženost jednotlivých zemí. Nakonec jsou zde sledované země srovnávány pomocí tří různých ukazatelů. Konkrétně se jedná o známé indexy ekonomické svobody a také o index lidského rozvoje.

Poslední, šestá část, je sumarizovaným zhodnocením celkového dosavadního vývoje české ekonomické transformace ve srovnání s ostatními sledovanými zeměmi.

2. Cíl práce a metodologické problémy

Jelikož cílem této práce je provést analýzu a komparaci na základě dat ze tří různých zemí za relativně dlouhé období, bude kvalita získaných a použitých dat hrát zásadní roli. Mohlo by se totiž velmi snadno stát, že by nesprávně zvolené statistiky značně ovlivnily (a vychýlily) výsledky. Přestože nelze zcela eliminovat některé prvky nejistoty při získávání dat, kdy již nejspíš nikdy nezjistíme rozdíly mezi skutečností a zveřejněnými (třebaže několikrát revidovanými) údaji, lze alespoň zčásti předejít mnoha problémům a zajistit kvalitnější a srovnatelnější data výběrem údajů a dat nejlépe od jedné instituce, případně dat od více institucí získaných stejnými metodologickými postupy. Tato nejistota při získávání dat je komplikací způsobenou menší přesností dat ze začátku transformačního procesu, kdy se rozpadaly staré instituce a orgány a kdy ty nové ještě nebyly zcela etablovány a nelze tak očekávat, že data z tehdejší doby budou stejně přesná jako dnes. Jedná se tedy o organizačně technický aspekt nepřesnosti sběru statistických dat v transformačním období, který nelze nikterak ovlivnit.

S komparacemi tohoto typu však souvisí celá řada dalších metodologických i praktických problémů. Jde především o to, zda mají srovnávané země podobné výchozí podmínky, stejnou předchozí historicko-ekonomickou zkušenost a sdílejí-li stejné kulturní hodnoty. V tomto případě ovšem můžeme říci, že výše uvedené podmínky jsou splněny. V případě srovnávání České republiky, Maďarska a Polska je však třeba obezřetně zohledňovat odlišnou velikost Polska oproti České republice a Maďarsku (při srovnávání velikosti absolutních ukazatelů – například než absolutní výši hrubého domácího produktu je lepší porovnávat výši hrubého domácího produktu na hlavu). Opominout bychom neměli ani systematické nadhodnocování či podhodnocování určitých ukazatelů v odlišném institucionálním prostředí. Na tuto skutečnost upozorňuje například K. Dyba (2008). (Metodologické problémy spojené s jednotlivými vybranými ukazateli jsou dále stručně diskutovány na začátku jednotlivých subkapitol a oddílů.)

Zdrojem dat pro analýzu a komparaci makroekonomického vývoje jsou v této práci především statistická data zveřejňovaná nadnárodními organizacemi OECD (*Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj*) a EBRD (*Evropská banka pro obnovu a rozvoj*). Dále pro kontrolu dat a ověření jejich správnosti jsou použita data z národních statistických úřadů a centrálních bank jednotlivých zemí.

Volba samotných ukazatelů pro analýzu makroekonomického vývoje je konvenční, a to z toho důvodu, že jsou tyto ukazatele nejen známé a snadno interpretovatelné ekonomickou teorií, ale též proto, že jsou zveřejňovaná data k nim široce dostupná a snadno ověřitelná.

3. Výchozí podmínky transformace

3.1 Úroveň vyspělosti – makroekonomické ukazatele, charakteristika

V této subkapitole ve stručnosti popíšeme výchozí úroveň vyspělosti jednotlivých zemí. S pomocí vybraných ukazatelů charakterizujeme makroekonomické podmínky. Mezi tyto vybrané ukazatele patří především hrubý domácí produkt. Ovšem jak uvidíme dále¹, ukazatel hrubého domácího produktu počítaný „plánovači“ v bývalých centrálně plánovaných ekonomikách, má nízkou vypovídací hodnotu. Obdobný problém je spojen též s ukazatelem míry inflace. Uvádět míry (ne)zaměstnanosti před provedenými změnami vzhledem k existenci zákonné pracovní povinnosti též postrádá smysl. Popíšeme proto spíše stručně stav těchto charakteristik v roce 1990, dále strukturu národního hospodářství a hlavní obchodní partnery sledovaných zemí.

3.1.1 Československo

Co se týká dosažené životní úrovně, bylo Československo v rámci sledované trojice ekonomicky nejvyspělejší. Makroekonomické situace byla následující - ekonomika Československa v roce 1990 vykazovala pokles HDP (-1,2%), nízkou míru nezaměstnanosti (0,7%) a relativně nízkou míru inflace (9,7%). Jelikož soukromé vlastnictví zde bylo zakázáno, byl podíl veřejného sektoru v této zemi nejvyšší. Janáček (2002) uvádí, že veřejný sektor v Československu v roce 1988 činil rovných 98%. Co se týká podílů jednotlivých sektorů národního hospodářství na tvorbě HDP, byl dominantním sektorem sektor průmyslu. Sektor služeb byl naopak opomíjen, vzhledem k zákazu soukromého vlastnictví, a jeho podíl byl výrazně menší než je běžné v západních zemích. Zahraniční obchod Československa byl zaměřen, v rámci celkové uzavřenosti země, primárně na východní trhy. Československo se snažilo o soběstačnost a velikost exportu a importu tomu odpovídala. Hlavními obchodními partnery potom samozřejmě byly členské země Rady vzájemné hospodářské pomoci (dále RVHP). Žídek (2006) uvádí, že z východních zemí se do Československa dovážely převážně suroviny a z těch západních technologická zařízení.

3.1.2 Maďarsko

Na začátku transformačního období dosažená životní úroveň v Maďarsku byla nižší než v Československu, avšak vyšší než v Polsku. Makroekonomická situace nebyla příliš

---

¹ Podrobněji viz oddíl 4.1.2.

stabilní. Maďarská ekonomika například v roce 1990 vykazovala pokles hospodářského produktu (-3,5%), vysokou míru inflace (28,9%) a zadluženost (necelých 19 mld. USD). Jak uvidíme dále, v Maďarsku existoval soukromý sektor, i když jen v mále části ekonomiky. Tomu odpovídá nižší, a tedy pro ekonomiku příznivější podíl veřejného sektoru (státu) v ekonomice než tomu bylo v Československu. Struktura národního hospodářství byla i zde deformována nadměrným protěžováním sektoru průmyslu. Sektor služeb však byl, vzhledem k omezené existenci soukromého sektoru, rozvinutější než v Československu. Zahraniční obchod byl zaměřen zejména na trhy členských zemí RVHP. Celkové zapojení do světového obchodu na základě ukazatele otevřenosti ekonomiky – v roce 1990 činila otevřenost necelých 60 % (Jandová, 2007).

3.1.3 Polsko

Dosažená životní úroveň v Polsku v době transformačních změn byla ze sledovaných zemí nejnižší. Podobně jako v Maďarsku byla makroekonomická situace polské ekonomiky na začátku transformace v roce 1990 nestabilní. Země měla vysoký zahraniční dluh (cca 44 mld. USD), trpěla hyperinflací (585,5 %) a HDP klesal (-11,6%). I zde však, podobně jako v Maďarsku, v omezené míře fungoval soukromý sektor. Hlavním obchodním partnerem Polska byl Sovětský svaz. Country Studies (1993) uvádí, že si chtělo udržet obchodní vztahy se Sovětským svazem – ten však nesplácel své závazky za dodané zboží a Polsko tak přestalo mít zájem na udržení si tamějšího trhu. Celkové zapojení do světového obchodu na základě ukazatele otevřenosti ekonomiky – v roce 1990 činila otevřenost pouhých 27 % (Jandová, 2007).

3.2 Institucionální uspořádání a hospodářská politika – příznivé okolnosti?

Nyní se zaměříme na to, jaký má výchozí institucionální uspořádání vliv na úspěch prováděných reforem. Mějme přitom na paměti, že každá hospodářsko-politická reforma je realizována v soustavě navzájem provázaných specifických podmínek a okolností. Tyto okolnosti jsou dány jednak dosavadním historickým, politickým a ekonomickým vývojem v dané zemi, jednak značně závisí na již existujícím institucionálním rámci. Nejdůležitější instituce samozřejmě představují hospodářský a politický systém země (Kliková, Kotlán; 2003).

Politický systém

V bývalých socialistických státech byl politický systém totalitním režimem s diktaturou

jedné vládnoucí politické strany, strany komunistické, což bylo také uzákoněno.

Hospodářský systém

Fungování centrálně-plánovaných ekonomik spočívalo v koordinaci hospodářské činnosti výlučně státem. Nahrazení tržního cenového systému systémem příkazů shora bylo ideologií socialismu zdůvodňováno jako překonání dosavadního vývoje. Praktické řízení ekonomické činnosti přitom bylo založeno na několikaletých výrobních plánech. Tyto plány byly postupně rozpracovávány na dílčí plány dle odvětví až na úroveň jednotlivých podniků. Byly v nich stanovovány plánované objemy produkce, určovány ceny vstupů i výstupů. Administrativně určené ceny tak nemohly plnit žádnou ze svých funkcí. Plnění těchto plánů bylo v zájmu obou stran – státních funkcionářů i vedení podniků. Státními funkcionáři bylo jejich plnění na sto a více procent demonstrováno jako úspěch hospodářského plánování, jako úspěch socialismu. Podnikové vedení přitom záměrně podceňovalo své produkční kapacity a přeceňovalo náročnost potřebných výrobních zdrojů. Holman (2000) píše, že na rozdíl o kapitalistické firmy, která je motivována minimalizovat vstupy a maximalizovat výstupy, socialisticky podnik byl v procesu vyjednávání ohledně plánu s centrem motivován k opaku a chtěl maximalizovat vstupy a minimalizovat výstupy, což mu umožňovalo vést pohodlný život, neboť stačilo plnit měkký plán. To ve svém důsledku nemohlo vést k ničemu jinému než k nadměrnému vyčerpávání zdrojů, navíc vzhledem k nízké kvalitě produkce k vyčerpávání naprosto neefektivním způsobem.

Příznivé okolnosti?

Můžeme se ptát, zda existují nějaké příznivé okolnosti, které přispívají více či méně k úspěšnému provedení hospodářsko-politických reforem. Voight (2008) uvádí čtyři hypotézy o existenci či absenci faktorů, které rozhodují o reformním úspěchu či neúspěchu. Jedná se o tyto hypotézy: krizovou hypotézu, mandátovou hypotézu, hypotézu „líbánek“ („honeymoon“) a hypotézu slabé a nevěrohodné opozice.

Obsahem **krizové hypotézy** je, že k provedení reformy je vhodné využít krizového období.² **Mandátová hypotéza** hovoří o tom, že čím větší je parlamentní většina, tím vyšší legitimita realizovaných reformních opatření. **Hypotéza „líbánek“** předpokládá, že existuje určité krátké časové období, kdy voliči připisují negativní důsledky

---

² Viz pojem „politický kapitál“ v oddíle 4.1.1.

realizovaných opatření minulým vládám. Poslední **hypotéza** předpokládá kladný vliv **slabé a málo věrohodné opozice** pro úspěch reforem.

Je nasnadě, že čím více faktorů (o nichž hovoří výše uvedené hypotézy) je v daném období v dané zemi splněno, tím vyšší pravděpodobnost úspěchu prováděných reforem. Podívejme se nyní na to, zda a jakým způsobem byly tyto faktory v námi sledovaných zemích naplněny či nikoliv.

V **Československu** byl faktor hospodářské krize naplněn více než v ostatních sledovaných zemích, neboť se zde v minulosti nezdařil žádný reformní pokus. Tehdejší revoluční atmosféra nemohla poskytnout tvůrcům hospodářských reforem lepší důkaz toho, že faktor silného mandátu byl též naplněn. To se odrazilo i v drtivém vítězství stran podporujících reformy. Faktor existence krátkého časového období, kdy jsou negativní efekty reforem připsovány minulým vládám, naplněn nebyl a logicky ani být nemohl. Lze však předpokládat, že alespoň někteří voliči chápali negativní důsledky prováděných opatření jako nápravu věcí minulých. Poslední faktor slabé a málo věrohodné opozice však byl naplněn bezesbytku. Bývalé vedení komunistické vlády bylo zcela zdiskreditováno a zásadní názorová opozice (v klasickém smyslu slova) se tvůrcům reformní (protržní) hospodářské politiky krátce po revoluci zatím nezformovala.

Maďarská situace byla trochu odlišná. Zde byl faktor hospodářské krize splněn pouze částečně. Co se týče makroekonomické situace, mělo Maďarsko problémy s vysokým zahraničním zadlužením. Na druhé straně mikroekonomické podmínky zde byly lepší než například v Československu. Holman (2000) uvádí, že již od 80. let se v Maďarsku rozvíjelo drobné soukromé podnikání ve službách a obchodu na bázi volných tržních cen. Faktor krátkého časového období, kdy jsou negativní efekty prováděných reforem přičítány minulým vládám, se zde projevil kladně. Neboť, jak uvádí Tomšík (1998), mezi vládní koalicí vzešlou z prvních svobodných voleb v roce 1990 již po prvním roce došlo k roztržkám a ke vzniku frakcí v největší vládní straně, a dokonce ani realizace reformního programu této vlády neskončila úspěchem. To poskytlo další vládě prostor pro vznik faktoru krátkého časového období. Další faktor, faktor silného mandátu, byl v příštích volbách splněn. Tomšík (1998) dále píše, že vítězná koalice Maďarské socialistické strany a Svaz svobodných demokratů obdrželi v roce 1994 celkem 213 z 386 křesel, čímž získali dokonce ústavní většinu. Faktor slabé a málo věrohodné opozice

nebyl splněn, jelikož s postupem času vládním stranám v politickém spektru vždy vyrostla názorová opozice.

Polsko se také, vzhledem ke specifickému vývoji na politické scéně, nacházelo v odlišné situaci než Československo a Maďarsko. Faktor krize byl v Polsku naplněn, jelikož země se potýkala s vysokou mírou inflace, nezaměstnaností a také s vysokým deficitem veřejných rozpočtů. Faktor silného mandátu naplněn nebyl. Příčinu toho lze spatřovat v politické roztříštěnosti, jež vznikla kvůli absenci minimální procentní hranice pro získání parlamentního křesla (Tomšík 1998). Faktor určitého krátkého časového období, kdy voliči připisují negativní důsledky prováděné politiky minulým vládám, opět z logiky věci splněn být nemohl. Nicméně, podobně jako v Československu, i zde někteří voliči mohli vnímat negativní důsledky prováděných opatření jako nápravu chybné hospodářské politiky bývalé komunistické vlády. Poslední faktor, faktor slabé a málo věrohodné opozice, vzhledem k častému střídání vlád, naplněn nebyl.

Mohlo by se zdát, že vzhledem k výše uvedené analýze, existovaly v námi sledovaných zemích více či méně příznivé institucionální podmínky pro úspěšné uskutečnění reform, a že tyto výhradně determinovaly postup reformních snah vlád. Na tomto místě však musíme přiznat, že jsme zatajili jeden aspekt, který může (avšak nemusí) leccos změnit. Jedná se o lidský faktor – **faktor vůdcovských osobností**. Silné vůdcovské osobnosti mohou svým odhodláním a charismatem zaštitit probíhající reformy. Personifikace reformních opatření tak, zdá se, přispívá ke zvýšení kredibility reform v očích veřejnosti. Tak se v Československu stal lídrem reform ministr financí Václav Klaus, v Maďarsku nejprve předseda vlády Gyula Horn následován ministrem financí Lajosem Bokrosem a v Polsku předák odborového hnutí Solidarita Lech Walesa společně s ministrem financí Leszkem Balcerowiczem.

4. Ekonomie reformy

Tato kapitola se obecně zaměřuje na ekonomické, politické a institucionální aspekty procesu transformace. Největší pozornost je zde věnována ekonomickým aspektům transformace. Jedná se zaprvé o problematiku transformačních strategií a zadruhé o fenomén transformačního poklesu. Obojí je diskutováno z obecného hlediska, problematika transformačních strategií je pak vztažena i konkrétně na jednotlivé země. Co se týká politických aspektů, je pro svou všeobecnost zmíněn spor o rychlost provedení transformace. V rámci institucionálních aspektů je diskutována funkce a kvalita instituce soukromého vlastnictví, jakožto klíčové instituce pro úspěšný transformační proces.

4.1 Ekonomické aspekty transformace

4.1.1 Vybrané strategie transformace vs. alternativní transformační scénáře

Těsně po revoluci nastala ve všech zemích bývalého socialistického bloku zcela bezprecedentní situace. Z tohoto důvodu v tehdejší době pochopitelně ještě žádný konkrétní program transformace neexistoval. O tom, že existující systém fungování ekonomiky nelze reformovat, ale nebylo pochyb. Neexistovala však žádná ucelená teorie transformace centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní.

Ohledně přechodu z centrálně plánovaných ekonomik na ekonomiky tržní byla diskutována celá řada alternativních přístupů, které se lišily buď v intenzitě procesu přechodu, anebo v doporučované posloupnosti kroků tohoto procesu. V této práci poněkud pomineme méně závažné rozdíly různých doporučovaných pořadí provádění jednotlivých kroků. Místo toho se soustředíme na stěžejní (a univerzální) dilema o rychlosti a intenzitě transformace.

Názory na rychlost a intenzitu ekonomické transformace se rozcházely zcela zásadně. Dvěma hlavními názorovými proudy byly **gradualismus** a „**šoková terapie**“. Ve zkratce lze říci, že stoupenci gradualismu jsou přesvědčeni o nutnosti provádět transformaci postupnými kroky, aby domácí trh nebyl vystaven přílišnému šoku a nedošlo tak k velkému hospodářskému poklesu. Naopak příznivci „šokové terapie“ nevěří, že reformy prováděné postupně budou skutečně uskutečněny v potřebné míře a obávají se zformování nových zájmových skupin, které by mohly brzdit reformní proces.

L. Žídek (2006) uvádí zcela jiné obecné dělení přístupu k transformaci, které nachází u R. Holmana (2000). Ten píše, že ekonomové uplatňovali dva veskrze různé přístupy k transformaci, totiž **liberální a institucionální přístup**. Zjednodušeně řečeno, liberální přístup předpokládá, že pro následný vývoj tržních institucí je zapotřebí prvotní vytvoření tržních podniků (tedy vytvoření takových změn, které povedou k žádoucím změnám chování). Institucionální přístup naopak předpokládá závislost na minulém vývoji (path dependence) a za přednější považuje vznik tržních institucí, a to jak formálních tak neformálních, které teprve následně vygenerují tržní podniky. Holman (2000: 20) dále tvrdí, že „stále není zcela jasné, zda jsou podniky lidí odrazem existujících institucí (jak tvrdí institucionalisté) nebo zda naopak vývoj tržních institucí probíhá jako reakce na tržní podniky (jak tvrdí liberálové).“ Podle Holmana (2000) jsou dále tyto dva přístupy v rozporu a vzájemně se vylučují. Mohli bychom však říci, že i změněné tržní podniky jsou ve své podstatě změnami formálních institucí. A jsou-li změny tržních podniků formálními institucionálními změnami, potom se tyto dva přístupy až tak zásadně navzájem nevylučují.

Snadno bychom mohli nalézt u liberálního přístupu prvky přístupu „šokové terapie“ a u toho institucionálního naopak prvky přístupu gradualistického. Avšak ztotožňovat je mezi sebou by bylo přílišným zjednodušováním.

Za nejpodstatnější okolnost období začátku transformace můžeme považovat skutečnost, že většina obyvatel na počátku reformního období reformy silně podporovala a bylo téměř jisté, že tato podpora v čase klesne. K tomu se ještě připočítají oslabené zájmové skupiny a organizace (rozpad dříve existujících skupin a prozatím nezformované parciální zájmové skupiny nové). Tento krátký mezičas byl výstižně nazván obdobím **tzv. politického kapitálu**. Lze důvodně předpokládat, že využití tohoto tzv. politického kapitálu je vždy větší v případě volby šokové terapie spíše než při volbě gradualismu. Po vyčerpání tohoto období nastává pokles podpory reformem ze strany obyvatelstva. Pokles podpory reformem v čase může být dále prohlouben nejen vlivem poklesu ekonomiky na začátku a v prvních pár letech transformace (a který může na obyvatelstvo negativně působit i z psychologického hlediska, ačkoli se o reálný pokles nutně jednat nemusí), ale také prostým vlivem nejistoty vyplývajícím z obav o budoucí vývoj. Poklesu, měřenému standardními statistickými nástroji a „způsobenému“ procesem transformace, však není

možné se vyhnout. Ekonomiku procházející fází restrukturalizace tak nutně čeká dočasný pokles, a to bez ohledu na zvolenou metodu transformace.

L. Žídek (2006: 29) píše, že „zastánci gradualistické transformace se domnívali, že je možné tyto náklady (pokles výkonu a růst cen) na celý proces snížit, pokud jeho jednotlivé kroky budou provedeny pomaleji.“ Ovšem spekulace, zda se při volbě gradualistické koncepce, preferující moment restrukturalizace před privatizací a pomalejší otevírání se zahraničnímu obchodu, mohlo předejít negativním projevům (tj. dočasnému poklesu životní úrovně a produkce), se jeví jako neopodstatněná či přinejmenším neprokazatelná. Lze totiž předpokládat, že delší přenechání podniků ve státním či kvazistátním postavení nemůže vést k ničemu jinému než v lepším případě „pouhému“ oddálení poklesu výkonu i růstu cen a ke zbytečné ztrátě času, který mohl být využit k růstu potenciálního produktu, v tom horším potom k nedotažení potřebných reforem do jejich konce či dokonce k jejich nezapočetí. Není bez zajímavosti, že dokonce i Z. Šulc (1998: 98) jako jeden z mála ze stoupců gradualistické koncepce píše (nám již z výše uvedeného známou skutečnost), že „rizika hlubšího a déle trvajících poklesu ekonomického růstu korelují spíše s volbou tzv. gradualistického postupu než s touto či onou formou „šokové terapie.“

Dalším často kritizovaným aspektem „šokové terapie“ bývá nedostatečný právní rámec a špatně fungující instituce vymáhání práva či nedostatečné garantování soukromých vlastnických práv. Pomineme-li špatně fungující formální instituce a orgány státu, jež by nefungovaly v období transformace (tedy v období převratných a všudypřítomných změn) nikdy zcela bezproblémově při volbě jakékoliv strategie, stojí zřejmě za touto kritikou jakási představa o možnostech cílevědomého budování institucí neformálních. Například M. Sojka (2002: 10) píše, že „česká transformace bohužel nevzala problém cílevědomého budování institucí, jež by vytvářely motivace k produktivnímu chování (práci, podnikání, investování), v úvahu.“ Dle Sojky (2002: 11) je přitom na vině „privatizační proces s významnou úlohou kupónové metody privatizace a nedostatečně rozvinutým právním rámcem společně s dlouhými tradicemi nekonformního kořistnického chování (...).“ Připustíme-li myšlenku, že jádrem transformace centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní a zároveň klíčovým prvkem pro změnu chování jednotlivců je právě privatizace státního majetku do soukromých rukou, zjistíme, že jsou to spíše zastánci

gradualistického přístupu, kteří podceňují „budování“ institucí (respektive především té hlavní instituce – soukromého vlastnictví).

Jak uvidíme dále, v praxi úspěšnější se ukázala být „šoková terapie“. Ovšem i zastánci gradualistického přístupu mají jeden případ úspěchu založeného na volbě pomalejšího transformačního postupu. Jako příklad tohoto úspěchu gradualistické teorie je předkládána Čína. Zajímavý příspěvek do diskuse ohledně případu Číny, a obecně toho jakou rychlost zvolit pro danou ekonomiku vzhledem k její minulosti a současným výchozím podmínkám, nabízí M. L. Weitzman (1993). Ten upozorňuje na známý paradox úspěchu čínského modelu TVE, který je založen na velmi vágně vymezených pravidlech soukromého vlastnictví (a který je v rozporu od střední a východní Evropě doporučenému rychlému a jasnému vymezení soukromých vlastnických práv). Ze všeho nejvíce TVE připomíná družstvo a Weitzman (1993: 62) uvádí, že „od reformy v roce 1978 TVE rostly tempem téměř 25 procent ročně.“ Příčinu tohoto úspěchu přitom spatřuje v kulturních odlišnostech. Konkrétně tvrdí, že „...význam vlastnictví souvisí kritickým způsobem se schopností efektivně řešit problémy vnitřní organizace bez formálních pravidel, o kterých můžeme v řadě případů předpokládat, že jsou v podstatě dána kulturou.“ Skutečně lze důvodně předpokládat, že zde hraje velkou roli kultura, avšak v jejím rámci se zdá být pravděpodobnější, že neformální instituce typu dodržování smluvních slibů zaplnily místo ve vyprázdněném prostoru po institucích formálních. A především, jak poznamenává E. Borensztein (1993: 81): „Motorem růstu „pomalých“ reformátorů jsou malé, často rodinné nebo komunální podniky v oblasti zemědělství a služeb (a rovněž ve strojírenství v Číně), které využily příležitosti vyrábět pro více či méně liberalizované trhy. Reforma tohoto sektoru představuje snadnou část transformace.“

Česká republika

Ohledně nutnosti přechodu k peněžně tržnímu mechanismu panovala v České republice shoda, nicméně jinak tomu bylo v otázce, jakou strategii zvolit. První skutečný návrh byl vypracován skupinou ekonomů Hospodářské rady ČR pod vedením prvního místopředsedy vlády Františka Vlasáka (společně s V. Komárkem, K. Koubou a Z. Šulcem). Tento návrh vstoupil ve známost pod názvem gradualistická koncepce. Druhým návrhem byl návrh vypracovaný federálním ministerstvem financí pod vedením Václava Klause. Tento návrh získal označení „šoková terapie“ a obsahoval řadu myšlenek prvního

scénáře. Hlavním rozdílem mezi nimi byl odlišný pohled na liberalizaci zahraničního obchodu, která byla prosazována pouze ve federálním scénáři. Rozcházely se též v pohledu na způsob i rychlost provedení privatizace, přičemž myšlenka „kupónové“ privatizace, obsažená ve federálním scénáři, byla první skupinou ekonomů odmítnuta. Gradualistická koncepce naopak počítala s postupným prosazováním volného trhu. Nakonec však vyhrál scénář „šokové terapie“ a byl schválen v září 1990. Co se týká příčiny vítězství federálního scénáře, například Z. Šulc (1998: 99), jeden ze spoluautorů gradualistické koncepce, ji spatřuje mimo jiné v tom, že předchozí „všudypřítomný státní paternalismus vyvolal averzi občanů vůči jakémukoli „sociálnímu inženýrství“ a posílil liberální proud myšlení (...) požadující „tržní hospodářství bez přívlastků“.“

Maďarsko

V případě Maďarska bylo rozhodování o volbě rychlosti procesu transformace ovlivněno tím, že se nacházelo v příznivější ekonomické situaci. Tomšík (1998: 43) uvádí, že „první pravidla pro společné podniky se zahraniční kapitálovou účastí byla vydána již v roce 1972 a v letech 1988-1989 pouze novelizována.“ a dále, že „s liberalizací cen bylo v Maďarsku započato již v 70. letech a v roce 1989 bylo již 63% cen liberalizovaných.“ V Maďarsku také oproti České republice existoval soukromý sektor, třebaže silně regulovaný a jen v určitých odvětvích ekonomiky. Vzhledem k existenci soukromého sektoru lze s nadsázkou říci, že se zde více než v ostatních zemích jednalo spíše o reformu nežli o transformaci. Ovšem tento náskok před ostatními postsocialistickými státy se ukázal paradoxně jako určitá nevýhoda a projevil se tudíž v menší razanci a určitým rozmělněním tržních reforem. Odpor k minulému režimu nebyl a nemohl být pocíťován stejně silně jako v zemích, kde byl bývalý režim více autoritářský, kde soukromé podnikání bylo prostým slovem a bylo zakázané. Tato skutečnost se promítla ve volebním vítězství středolevých politických stran v dubnu roku 1990. Program této vlády byl zaměřen směrem k sociálně-tržní ekonomice.

Ve volbách v roce 1994 se vítězem stala Maďarská socialistická strana (bývalá komunistická strana), která utvořila koalici se Svazem svobodných demokratů. Předsedou vlády byl Gyula Horn. Vládní program v oblasti hospodářské politiky byl zaměřen na posílení prvků tržního hospodářství. Další volby v roce 1998 vyhrál pravicově zaměřený Svaz svobodných demokratů v čele s V. Orbánem (Tomšík, 1998).

Polsko

Politická situace Polska byla ve srovnání s Českou republikou a Maďarskem odlišná. Polským specifikem byl vznik opozičního odborového hnutí v roce 1980, které mělo zásadní vliv na prováděné politické a ekonomické reformy. V Polsku došlo k liberalizaci politické i ekonomické sféry souběžně. Vláda, jejímž předsedou byl jmenován člen hnutí Solidarita T. Mazowiecki, přijala plán ministra financí Leszka Balzerowicze. Tento plán představoval variantu „šokové terapie“. Holman (2000: 29) uvádí, že „Balzerowiczův plán se fakticky týkal jen první etapy transformace, tedy liberalizace a stabilizace. Druhá fáze – privatizace a restrukturalizace – měla následovat později. (...) Jádrem Balzerowiczova plánu byla okamžitá liberalizace trhů, doprovázená balíkem stabilizačních opatření. Byly liberalizovány ceny a mzdy a zavedena vnitřní konvertibilita polského zlotého, čímž Polsko fakticky otevřelo svůj trh zahraničnímu zboží.“ Cílem tedy byla stabilizace ekonomiky a vytvoření standardních tržních institucí. Odlišnost polské „šokové terapie“ od té české představovalo odložení privatizačního kroku. Úspěch postkomunistických stran v následujícím volebním období lze přičíst mj. na vrub právě pozvolnému tempu privatizace (J. Doleželová, 2007).

4.1.2 Transformační pokles

Transformačním poklesem byly zasaženy všechny sledované země, avšak v rozdílné míře. Důvody rozdílné míry zasažení lze samozřejmě spatřovat nejen v odlišné rychlosti transformační strategie, ale též v odlišném hospodářském mixu fiskální a měnové politiky v jednotlivých zemích.

Jak již bylo řečeno výše, při transformaci centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní není možné se vyhnout transformačnímu poklesu a recesi. Mnozí ekonomové přitom zdůrazňují, že transformační recese není recesí ve standardním slova smyslu, nýbrž je zcela specifická. Někteří ekonomové (např. A. Aslund, K. Dyba) míní, že oficiální statistiky soustavně nadhodnocují transformační pokles hrubého domácího produktu. Dyba (2008) dokazuje, že pokles HDP v prvních letech transformace je statistickou iluzí. Jeho argumentace je následující – jestliže je HDP v centrálně plánované ekonomice sumou přidaných hodnot výstupu v cenách neodpovídajících skutečné uživatelské vyroběného produktu v daném období, pak pokles po startu transformace je impulsem pro zmizení onoho umělého nafukování. Tento pokles měřený indexem HDP je výmluvnou ukázkou toho, do jaké míry byla daná ekonomika neefektivní. Dyba (2008) dále

podporuje výše uvedené tvrzení další argumentací. Na vybraných fyzických ukazatelích životní úrovně v České republice (jakými jsou vybavenost domácností, spotřeba potravin na hlavu, spotřeba energií, počet výjezdů do zahraničí aj.) demonstruje, že „agregátní ekonomický blahobyt v tomto období nijak postižen nebyl, naopak možná rostl hned od počátku transformace“ (Dyba 2008: 5).

Bez ohledu na míru tohoto statistického zkreslení skutečné výše HDP v období centrálně plánované ekonomiky, má pokles (ať je skutečným poklesem či pouhou statistickou iluzí) stejnou funkci jako v kterékoli jiné klasické tržní ekonomice, a tou je náprava předchozí deformované a zastaralé cenové a výrobní struktury národního hospodářství.

4.2 Politické aspekty transformace

4.2.1 Spor o rychlost

Problematika zásadního kroku transformace, totiž načasování a rychlost privatizace, má bezesporu významný vliv na vývoj celého transformačního procesu. Ptáme se tedy jaký vliv má načasování tohoto zásadního kroku. Jinými slovy zda záleží na tom, byla-li privatizace provedena hned na začátku a souběžně s liberalizací (jak učinila Česká republika), nebo zda může být tento krok odložen na později (jako tomu bylo v Polsku). A dále zda hraje roli rychlost provedení privatizačního procesu.

Realita transformačního procesu předpokládá uskutečnění nějaké vybrané strategie privatizace. Nelze tudíž jinak než souhlasit s výrokem K. Janáčka (2002: 1), že „jakákoliv privatizace je lepší než žádná, neboť obecně soukromé podniky v transformujících se zemích jsou podstatně efektivnější, ziskovější, více exportují a rychleji se restrukturalizují.“

A co se týká samotné rychlosti provedení privatizace - všechny námi sledované země provedly tzv. masovou privatizaci. Citujme znovu K. Janáčka (2002: 1) „ty ekonomiky, které privatizovaly rychle a masově (např. Polsko, Maďarsko, Česká republika, Slovinsko, Estonsko), vykazují podstatně lepší makroekonomické ukazatele než ty, které s privatizací otálejí a spoléhají na přežití státních podniků (např. Ukrajina, Bělorusko, Rusko).“ Příčiny tohoto úspěchu jsou diskutovány výše.

Podívejme se nyní, jaký význam má načasování tohoto kroku. V případě České republiky privatizace hned v začátcích transformace pomohla občanům nejen k pocitu osobní účasti

na něčem novém a ojedinělém (a vedla tak prakticky ke ztotožnění se s realitou ekonomické transformace), ale vyslala též do zahraničí pozitivní signál o nezvratnosti tohoto procesu. I přes jistou míru nedostatků od nedokonalé legislativy přes nezkušenost lidí, byl samotný proces vysoce transparentní. Důkazem podpory uskutečňovaných reforem bylo znovuobhájení politického mandátu politických stran, které chtěly v započaté transformaci pokračovat. Příklad Polska (jak uvidíme dále) nám naopak ukazuje, že odkládání privatizačního kroku může v lepším případě zpomalit započatou ekonomickou transformaci, v tom horším ji může zcela ohrozit.

4.3. Institucionální aspekty transformace

Obecně můžeme tvrdit, že kvalita institucí má přímý vliv na hospodářský rozvoj zemí. Voight (2008: 99) píše, že „funkce institucí je snižování nejistoty. Čím více institucí mi pomáhá, aby chování ostatních bylo vypočitatelnější, tím spíše budu ochoten uvažovat a jednat v delším horizontu (...)“

Tou nejdůležitější institucí tržní ekonomiky jsou bezesporu soukromá vlastnická práva. Soukromá vlastnická práva tak mají zcela zásadní vliv a význam nejen pro ekonomický rozvoj v již etablovaných tržních ekonomikách s dlouhou tradicí, ale z logiky věci je mají též pro přerod centrálně-plánované ekonomiky na ekonomiku tržní. Soukromé vlastnické právo je z definice právem na výlučné zacházení s majetkem a s výnosy tohoto majetku. Slovo výlučné znamená, že ostatní jsou z jeho užití vyloučeni a při porušení tohoto zákazu jsou třetí stranou (nejčastěji státem) sankcionováni, je jim nařízeno zdržení se takového jednání a je po nich vymáhána náhrada způsobené škody. To však ještě stále není dostačující – soukromá vlastnická práva, aby mohla být úspěšně dodržována a vymáhána, musí být také dobře vymezena. Ovšem vymáhání soukromých vlastnických práv předpokládá „silnou“ vládu. Slovem silným je myšlena věrohodnost takové vlády, že bude tato práva vymáhat. Avšak, jak připomíná Voight (2008), jestliže jsou vlády dost silné na to, aby garantovaly soukromá vlastnická práva, potom jsou dost silné i na to, aby tato práva naopak oslabily.

5. Komparace makroekonomického vývoje

V první subkapitole této části se budeme věnovat analýze a komparaci makroekonomického vývoje v letech 1989-2010. Analyzovány budou nejprve základní ukazatele makroekonomického vývoje, tedy hrubý domácí produkt (na osobu za rok ve srovnatelné měně – v amerických dolarech), míra inflace a míra (ne)zaměstnanosti společně s vývojem na trhu práce. Dále bude popsán vývoj ekonomiky sledovaných zemí pomocí ukazatelů vnější rovnováhy, tedy například deficit běžného účtu platební bilance k HDP, tempa růstu exportu a importu, čistý příliv zahraničních investic, vnější zadluženost či vývoj devizových rezerv.

Pro celkové dokreslení představy o dosažené životní úrovni v jednotlivých zemích přináší třetí subkapitola také hodnocení míry ekonomické svobody pomocí mezinárodně uznávaných indexů.

5.1 Základní ukazatele makroekonomického vývoje

5.1.1 HDP

Obecně můžeme říci, že agregovaný domácí produkt je veličinou, která je sledována, analyzována a diskutována v každé ekonomice. Je takovou veličinou, jež nám v jednom jediném čísle souhrnně udává informaci o vývoji ekonomiky v daném roce. Je sumou přidaných hodnot vyrobeného zboží a služeb v daném roce na území dané země. S tímto ukazatelem vývoje ekonomického blahobytu „v kostce“ je však zároveň spojeno množství komplikací. Z nich jmenujme například skutečnost, kdy právě v jednom čísle (indexu) zůstanou nepostřehnuty významné změny či výkyvy během sledovaného období (např. sezónní či jiné). Dále sem patří skutečnost existence statistikou nepodchycené šedé a černé ekonomiky či tendence k podhodnocování vykazovaných hospodářských výsledků za účelem snižování daňového základu. A spadají sem i metodologické problémy spojené se samotnou konstrukcí výpočtu (přidávání/odebírání započítávaných položek při výpočtu produktu aj.). Tyto problémy jsou však pouze obecnými problémy samotného indexu hrubého domácího produktu. Další problémy nám vyvstávají při srovnávání hodnot tohoto indexu v různých dobách s odlišnými institucionálními podmínkami, tj. při srovnávání hodnot v centrálně plánované ekonomice s ekonomikou tržní (a obzvláště s ekonomikou tranzitivní). Jak již bylo uvedeno výše, index HDP byl v centrálně plánovaných ekonomikách vždy nadhodnocen (z podobných principiálních důvodů

z jakých je v té tržní podhodnocen).³ Vezmeme-li v potaz tuto vysoce pravděpodobnou skutečnost, lze předpokládat, že jeho vypovídací schopnost bude vyšší až teprve v pozdějších letech nežli na samém začátku transformačního období dané ekonomiky.

V tomto oddíle porovnáme nejprve meziroční tempa růstu HDP. Dále, s ohledem na rozdílnou velikost jednotlivých zemí, budeme srovnávat vývoj výše hrubého domácího produktu na osobu za rok. Nejprve porovnáme tento ukazatel dle směnného kurzu (v období 1989-2009) a následně dle parity kupní síly (v letech 1989-2007). Nakonec ještě připojíme vývoj HDP na osobu v paritě kuní síly jakožto procento průměru zemí Evropské unie (dále EU). To vše nám poskytne obrázek o tom, jaká je v uvažovaných zemích relativní ekonomická životní úroveň.

Tabulka č. 1 **Meziroční tempa růstu reálného HDP/rok za období 1989-2010 (%)**

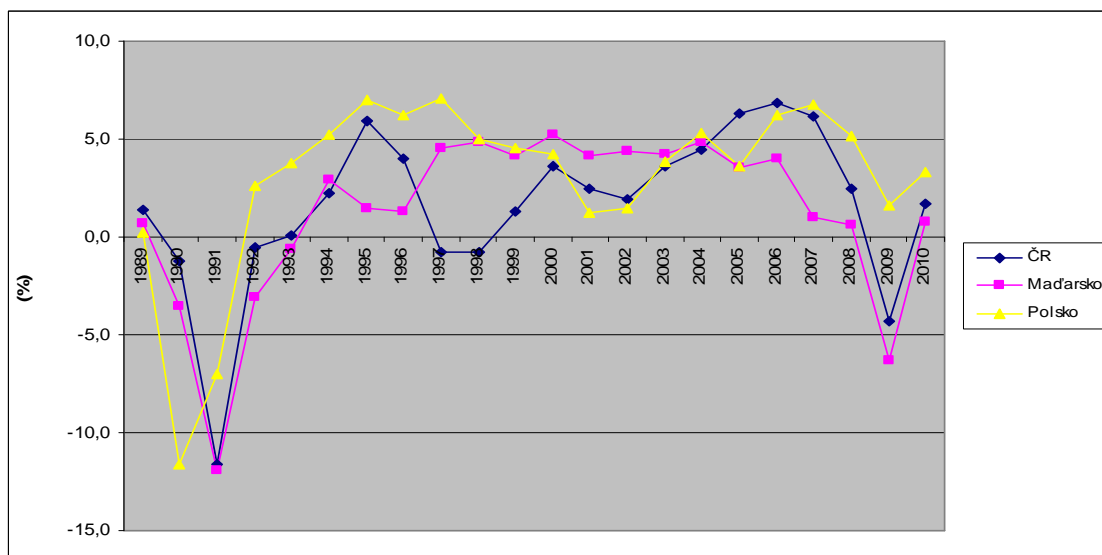
	ČR	Maďarsko	Polsko
1989	1,4	0,7	0,2
1990	-1,2	-3,5	-11,6
1991	-11,6	-11,9	-7,0
1992	-0,5	-3,1	2,6
1993	0,1	-0,6	3,8
1994	2,2	2,9	5,2
1995	5,9	1,5	7,0
1996	4,0	1,3	6,2
1997	-0,7	4,6	7,1
1998	-0,8	4,8	5,0
1999	1,3	4,2	4,5
2000	3,6	5,2	4,3
2001	2,5	4,1	1,2
2002	1,9	4,4	1,4
2003	3,6	4,3	3,9
2004	4,5	4,9	5,3
2005	6,3	3,5	3,6
2006	6,8	4,0	6,2
2007	6,1	1,0	6,8
2008	2,5	0,6	5,1
2009	-4,3	-6,3	1,7
2010	1,7	0,8	3,3

Pramen: EBRD (2010)

³ Problematika srovnávání vývoje HDP byla podrobněji diskutována výše v oddíle 4.1.2.

Z tabulky č. 1 a grafu č. 1 (níže) lze vidět shodný cyklický vývoj ve všech sledovaných ekonomikách. Nejmenší výkyvy oběma směry přitom vykazuje Česká republika. V první fázi transformace zaznamenaly všechny země pokles produktu, který byl nejhlubší v Maďarsku, naopak nejmenší propad zaznamenala Česká republika. V Polsku sice započalo oživení nejdříve ze sledovaných zemí, ovšem to bylo způsobeno tím, že celý proces transformace zde byl nastartován nejdříve a polská ekonomika tak byla ve vývoji o něco napřed. Po oživení následovala fáze silného růstu. V této první konjunkturální fázi rostlo nejvíce Polsko a nejméně Maďarsko. Fáze růstu v České republice však byla přerušena po měnové krizi první skutečně cyklickou recesí. Propad sice nebyl příliš velký, avšak růst byl znovu obnoven teprve po dvou letech. Naopak Polsko se nachází ve fázi růstu již od roku 1992 a růst zde tak nebyl přerušen celých osmnáct let (!). Ekonomiky České republiky i Maďarska byly postiženy v roce 2009 další, i když krátkou, recesí. Vzhledem k tomu, že tato recese byla způsobena exogenními faktory (především poklesem zahraniční poptávky vlivem celosvětového hospodářského poklesu), příčiny toho, proč byly zasaženy pouze tyto dvě země a Polsko nikoliv, leží jednoznačně ve struktuře národních hospodářství.

Graf č. 1 Index tempa růstu HDP v letech 1989-2010

Pramen: EBRD (2010)

Tabulka č. 2 **Vývoj reálného HDP na osobu/rok pro ČR, Maďarsko a Polsko v letech 1989-2009** (běžné ceny, USD, přepočteno měnovým kurzem)

	ČR	Maďarsko	Polsko
1989	4 879,3	3 027,9	2 156,6
1990	3 375,9	3 448,6	1 630,0
1991	2 478,3	3 219,5	2 037,4
1992	2 886,2	3 590,8	2 196,8
1993	3 390,4	3 719,7	2 232,8
1994	3 978,5	4 011,3	2 398,3
1995	5 356,9	4 429,9	3 604,6
1996	6 012,6	4 516,6	4 056,8
1997	5 543,1	4 581,1	4 066,5
1998	6 037,8	4 740,9	4 446,9
1999	5 875,7	4 788,1	4 340,6
2000	5 544,6	4 635,0	4 454,1
2001	6 077,4	5 238,1	4 981,2
2002	7 401,0	6 566,9	5 183,8
2003	8 975,0	8 280,6	5 674,7
2004	10 742,4	10 151,8	6 624,9
2005	12 199,9	10 902,1	7 967,1
2006	13 886,6	11 193,3	8 956,1
2007	16 880,2	13 699,2	11 152,2
2008	20 760,5	15 458,7	13 866,6
2009	20 411,7	12 818,8	11 313,4

Pramen: EBRD (2010)

Na první pohled je zřejmé, že v absolutním vyjádření nejsilnější ekonomiku dle HDP na osobu *dle směnného kurzu* má během celého sledovaného období Česká republika.

Následuje ji s výrazným odstupem Maďarsko a Polsko.

Odlišným způsobem měření vývoje HDP na osobu je měření *dle parity kupní síly*. Vývoj dle tohoto způsobu měření v letech 1989-2007 zachycuje tabulka č. 3.

Tabulka č. 3 **Vývoj reálného HDP na osobu/rok pro ČR, Maďarsko a Polsko v letech 1989-2007** (běžné ceny, USD, přepočteno na bázi parity kupní síly)

	ČR	Maďarsko	Polsko
1989	na	8 660,44	6 074,15
1990	11 320,05	8 714,24	5 528,57
1991	9 701,99	7 944,25	5 314,29
1992	9 696,29	7 921,77	5 598,40
1993	10 041,71	8 155,01	5 977,29
1994	10 650,58	8 524,43	6 427,38
1995	11 459,34	8 755,85	6 996,10
1996	12 271,08	8 964,64	7 503,61
1997	12 366,94	9 567,96	8 081,29
1998	12 710,86	10 126,13	8 542,74
1999	13 023,06	10 660,44	9 016,55
2000	13 580,70	11 329,41	9 485,75
2001	14 544,96	12 197,84	9 841,75
2002	15 500,22	13 168,74	10 141,22
2003	16 506,59	14 070,62	10 737,78
2004	17 896,45	15 198,07	11 777,29
2005	19 420,33	16 216,88	12 666,11
2006	21 184,50	17 212,47	13 918,91
2007	23 125,80	18 041,70	15 447,54

Pramen: http://pwt.econ.upenn.edu/php_site/pwt63/pwt63_retrieve.php (2009)

Z dat v tabulce č. 2 a 3 je patrné, že pokles v prvních letech transformace byl v případě České republiky a Polska větší při přepočtu dle směnných kurzů než při přepočtu dle parity kupní síly. Naopak Maďarsko vykazuje o něco málo větší pokles při přepočtu na bázi parity kupní síly než dle směnných kurzů. Avšak v dalších konjunkturálních letech se tento rozdíl mezi sledovanými zeměmi vytrácí a zůstává pouze efekt naměřeného vyššího růstu HDP na osobu dle směnných kurzů než při přepočtu dle parity kupní síly.

Tabulka č. 4 **HDP na osobu v paritě kupní síly jako procento průměru zemí EU** (EU 27 = 100)

	EU 27	EU 15	ČR	Maďarsko	Polsko
1995	100	116	73	52	43
1996	100	116	75	52	45
1997	100	115	73	53	47
1998	100	115	70	55	48
1999	100	115	69	55	49
2000	100	115	68	55	48
2001	100	115	70	59	48
2002	100	114	70	62	48
2003	100	114	73	63	49
2004	100	113	75	63	51
2005	100	113	76	63	51
2006	100	112	77	63	52
2007	100	112	80	62	54
2008	100	111	81	64	56
2009	100	110	82	65	61

Pramen: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> (2009)

Z dat, která jsou k dispozici až od roku 1995, je patrné, že dochází ke konvergenci všech námi sledovaných zemí k průměru EU. Nejvyšší úrovně přiblížení zatím dosáhla Česká republika, a to 82 %. Za ní následuje Maďarsko se 65 % a Polsko s 61 % úrovně průměru EU.

5.1.2 Inflace

Mezi nejznámější indikátory k utvoření obrazu o stavu a dění v ekonomice dozajista patří ukazatel výše inflace. Výše inflace je monitorována statistickými úřady (např. v ČR se sledováním zabývá Český statistický úřad). Až na určité výjimky bývá inflace měřena pomocí indexů spotřebitelských cen (index CPI, který srovnává úroveň cen tzv. spotřebního koše v běžném období s obdobím minulým).⁴ Negativní jevy v důsledku inflace jsou dobře známy. Inflace způsobuje narušení fungování mechanismu cenového systému. To má samozřejmě vliv na ekonomické rozhodování subjektů – ti se v reakci na tržní signály, které však nemusí mít skutečný odraz v realitě, rozhodují špatně a dochází k neefektivní alokaci zdrojů v ekonomice. Inflaci samotnou je přitom třeba chápat jako

⁴ Podobně jako s ukazatelem HDP, je i s inflací spojena řada problémů konstrukce jejího výpočtu. Tím největším se zdá být skutečnost, že zvýšení nabídky peněz se vůbec nemusí projevit ve zvýšení cen, které sleduje CPI (závisí mj. na konstrukci spotřebního koše).

růst peněžní nabídky a nikoli pouze jako všeobecný nárůst cenové hladiny, který je jen důsledkem, nikoli však příčinou.

Pro komparaci vývoje měr inflace v tranzitivních ekonomikách je (podobně jako u hodnot indexu HDP) třeba mít dále na paměti odlišné charakteristiky inflace v centrálně plánovaných ekonomikách, tranzitivních ekonomikách a v ekonomikách tržních. K. Dyba (2002) uvádí, že vykazovaná míra inflace je v ekonomice s centrálním plánováním vždy podhodnocená, v tržní ekonomice naopak vždy nadhodnocená (jelikož zvýšení kvality je chybně považováno za inflační cenový růst). Pro tranzitivní ekonomiky, jak Dyba (2008) dále uvádí, je tento problém o to větší, jelikož zde dochází k prudkým změnám cen a kvality. S přihlédnutím k této skutečnosti se podívejme na tabulky č. 5 a 6, které udávají přehled vývoje spotřebitelských cen a cen výrobců v ČR, Maďarsku a Polsku za období 1989-2010.

Tabulka č. 5 **Meziroční změny indexu spotřebitelských cen = CPI (%)**

	ČR	Maďarsko	Polsko
1989	1,4	17,0	251,1
1990	9,7	28,9	585,8
1991	52,0	35,0	70,3
1992	11,1	23,0	43,0
1993	20,8	22,5	35,3
1994	9,9	18,8	32,2
1995	9,6	28,2	27,8
1996	8,9	23,6	19,9
1997	8,4	18,3	14,9
1998	10,6	14,3	11,8
1999	2,1	10,0	7,3
2000	4,0	9,8	10,1
2001	4,7	9,2	5,5
2002	1,8	5,3	1,9
2003	0,2	4,7	0,8
2004	2,8	6,8	3,5
2005	1,9	3,6	2,2
2006	2,6	3,9	1,2
2007	3,0	8,0	2,4
2008	6,3	6,1	4,3
2009	7,3	4,2	3,8
2010	1,0	4,5	2,4

Pramen: EBRD (2010)

Na začátek je třeba říci, že vysoký růst cen na začátku transformace má ve skutečnosti charakter nápravy dřívějším režimem deformované cenové hladiny. Tato náprava probíhala ve směru růstu, neboť cenová hladina byla udržována uměle nízko.

Dynamika růstu cenové hladiny v České republice v prvních čtyřech letech transformace pouze dvakrát přesáhla míru deseti procent a celkově zde byl zaznamenán nejnižší kumulovaný nárůst cen. V Maďarsku byla tato dynamika během prvních deseti let větší, řádově se pohybovala v desítkách procent. Teprve po roce 1999 klesla pod hranici deset procent, kde se udržuje dodnes. Polskou ekonomiku zasáhl největší růst cen ze všech sledovaných zemí. V prvních dvou letech transformace se zde růst cen pohyboval v řádu stovek procent a vrcholu bylo dosaženo v roce 1990, kdy inflace měřená indexem CPI dosáhla hodnoty 585,8 % (!). Od roku 1991 do roku 1998 docházelo k deceleraci tempa růstu cenové hladiny v řádech desítek procent a po roce 2000 již polská cenová hladina vykazuje každoročně růst v jednotkách procent.

Tabulka č. 6 **Meziroční změny indexu cen výrobců = PPI (%)**

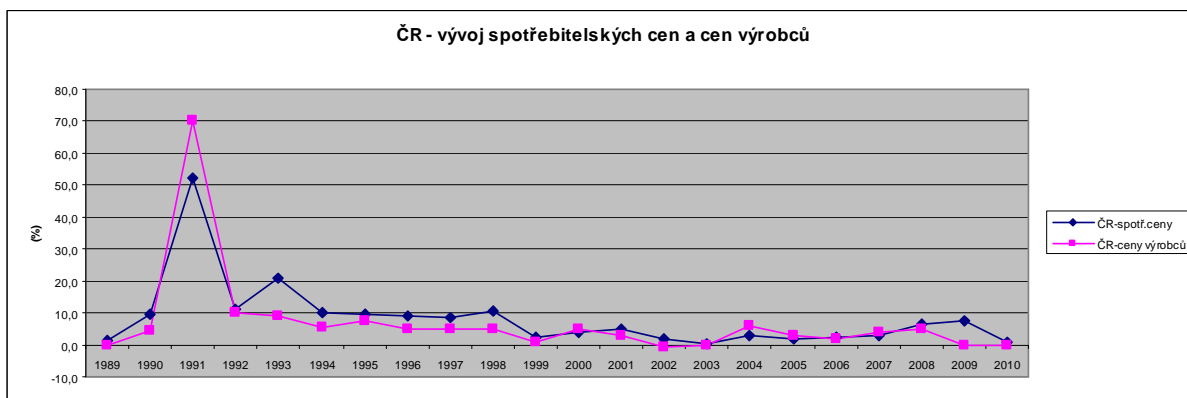
	ČR	Maďarsko	Polsko
1989	na	15,4	212,8
1990	4,4	22,0	622,4
1991	70,3	32,6	40,9
1992	10,0	12,3	34,5
1993	9,2	10,8	31,9
1994	5,3	11,3	25,3
1995	7,6	28,9	25,4
1996	4,8	21,8	12,4
1997	4,9	20,4	12,2
1998	4,9	11,3	7,3
1999	1,0	5,1	5,5
2000	4,9	11,7	7,7
2001	2,9	5,2	5,5
2002	-0,5	-1,8	1,2
2003	-0,3	2,4	2,7
2004	5,7	3,5	7,1
2005	3,0	4,3	0,7
2006	1,6	6,5	2,2
2007	4,1	0,2	2,2
2008	4,8	5,3	2,6
2009	na	4,9	3,4

Pramen: EBRD (2010)

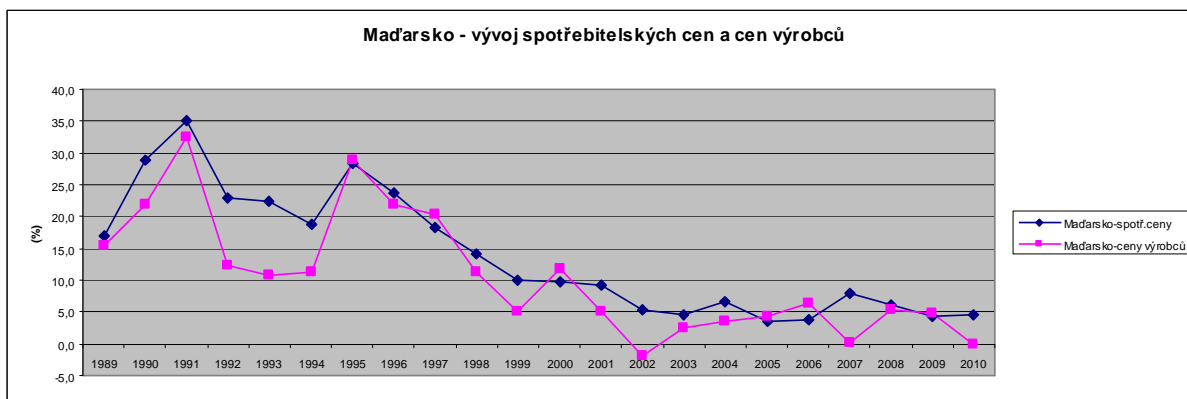
Vývoj cen výrobců ve všech sledovaných zemích téměř kopíruje vývoj cen spotřebitelských. Největší odchylky mezi těmito dvěma veličinami přitom byly zaznamenány v případě Maďarska. Převyšuje-li růst cen výrobců růst cen spotřebitelských, vypovídá to o buď o slabé poptávce nebo o růstu jádrové inflace (Tomšík, 1998). Naopak nejmenší odchylky ve vývoji sledovaných veličin se vyskytovaly v případě Polska, kde byl vývoj spotřebitelských cen i cen výrobců prakticky totožný.

Graf č. 2 Vývoj spotřebitelských cen a cen výrobců v České republice

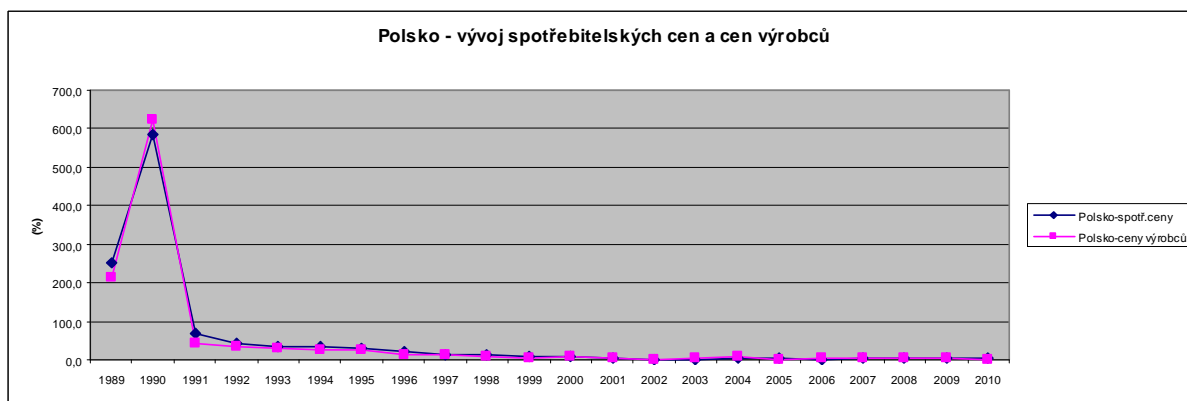
Pramen: EBRD (2010)

Graf č. 3 Vývoj spotřebitelských cen a cen výrobců v Maďarsku

Pramen: EBRD (2010)

Graf č. 4 Vývoj spotřebitelských cen a cen výrobců v Polsku

Pramen: EBRD (2010)

5.1.3 Míra (ne)zaměstnanosti a vývoj na trhu práce

Česká republika, Maďarsko i Polsko mají, jakožto postkomunistické země a vzhledem ke své přerušené demokratické historii, jen krátkou zkušenost se vznikem nezaměstnanosti a zvyšujícími se sociálními rozdíly. S nástupem demokracie a tržních ekonomických vztahů se znovuobjevily také obavy a nejistoty plynoucí z daného uspořádání společenských vztahů pro jednotlivé subjekty (nejen) na trhu práce. Z tohoto hlediska je také nutné vnímat specifické pozadí vzniku a vývoje trhu práce v těchto zemích. Jinými slovy je třeba vzít v potaz existenci některých neformálních institucí (jako například určité nesamostatnosti jednotlivců vyplývající z existence extrémně paternalistického chování státu), které přetrvaly či přetrvávají ještě dlouhou dobu po zániku komunistického režimu.⁵ Neuskutečnění části reforem v sociální oblasti lze potom přičíst celkovému poklesu podpory reforem, který dále souvisí s problémem poklesu ekonomiky na začátku a v prvních pár letech transformace.

V tomto oddíle bude v rámci sledovaných zemí analyzován vývoj průměrných ročních měr zaměstnanosti a nezaměstnanosti v letech 1989-2009.

⁵ Právě silná ukotvenost institucí týkajících se sociální oblasti je pravděpodobně jedním z důvodů proč oblast sociální politiky zůstala a zůstává v České republice mnohem méně změněna než jiné oblasti.

Tabulka č. 7 **Průměrná roční míra nezaměstnanosti v letech 1989-2009**

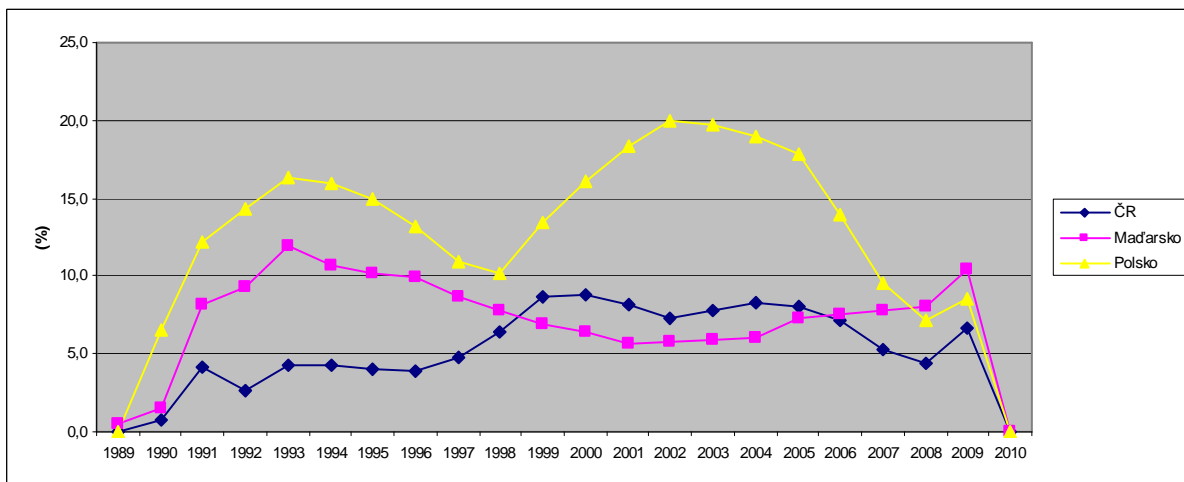
	ČR	Maďarsko	Polsko
1989	na	0,5	na
1990	0,7	1,4	6,5
1991	4,1	8,2	12,2
1992	2,6	9,3	14,3
1993	4,3	11,9	16,4
1994	4,3	10,7	16,0
1995	4,0	10,2	14,9
1996	3,9	9,9	13,2
1997	4,8	8,7	10,9
1998	6,5	7,8	10,2
1999	8,7	7,0	13,4
2000	8,8	6,4	16,1
2001	8,1	5,7	18,3
2002	7,3	5,8	20,0
2003	7,8	5,9	19,7
2004	8,3	6,1	19,0
2005	8,0	7,2	17,8
2006	7,1	7,5	13,9
2007	5,3	7,7	9,6
2008	4,4	8,0	7,1
2009	6,7	10,5	8,5

Pramen: EBRD (2010)

Z tabulky č. 7 a grafu č. 5 lze vidět, že vývoj míry nezaměstnanosti v České republice se významně odlišuje od vývoje v ostatních dvou sledovaných ekonomikách. ČR dlouhodobě dosahuje nejnižší míry nezaměstnanosti (s výjimkou let 1999-2005) ze sledované trojice zemí. Vývoj této míry se zde udržel na jednociferných hodnotách a v počátečních transformačních letech dokonce nepřesahoval míru pěti procent. Dokonce ani po roce 1998, kdy tato míra vzrostla nad pět procent, nikdy nepřesáhla hranici deseti procent. Ovšem, jak uvádí Tomšík (1998), existence nízké míry nezaměstnanosti vedla k tlaku na růst reálných mezd a tím také k ústupu komparativní výhody v podobě levné kvalifikované pracovní síly. Ani Maďarsko si ve sledovaném ukazateli nevedlo špatně – průměrná roční míra nezaměstnanosti v prvních letech transformace zde sice byla vyšší než v ČR a párkrát dokonce i mírně překročila hranici deseti procent, v letech 1999-2005 se však situace obrátila a míra nezaměstnanosti v Maďarsku byla nižší než v ČR. Situace v Polsku byla v případě míry nezaměstnanosti v rámci sledovaných zemí nejhorší. Po velmi dlouhou dobu (celých patnáct let, tj. od roku 1991 do roku 2006) zde neklesala pod

zmiňovanou hranici deseti procent. Nejvyšší míry nezaměstnanosti přitom Polsko dosáhlo v roce 2002 (rovných 20 %). Pokles pod deset procent nastal teprve v roce 2007.

Graf č. 5 Vývoj míry nezaměstnanosti v letech 1989-2009

Pramen: EBRD (2010)

Vývoj míry nezaměstnanosti má sám o sobě omezenou vypovídací schopnost. Pro dokreslení představy vývoje na trhu práce je proto zapotřebí doplnit jej vývojem míry zaměstnanosti. Následující tabulka č. 6 ukazuje míru zaměstnanosti. Tabulka č. 8 udává tempo růstu zaměstnanosti za období 1989-2009.

Tabulka č. 8 Vývoj míry zaměstnanosti ve sledovaných zemích v letech 1992-2008

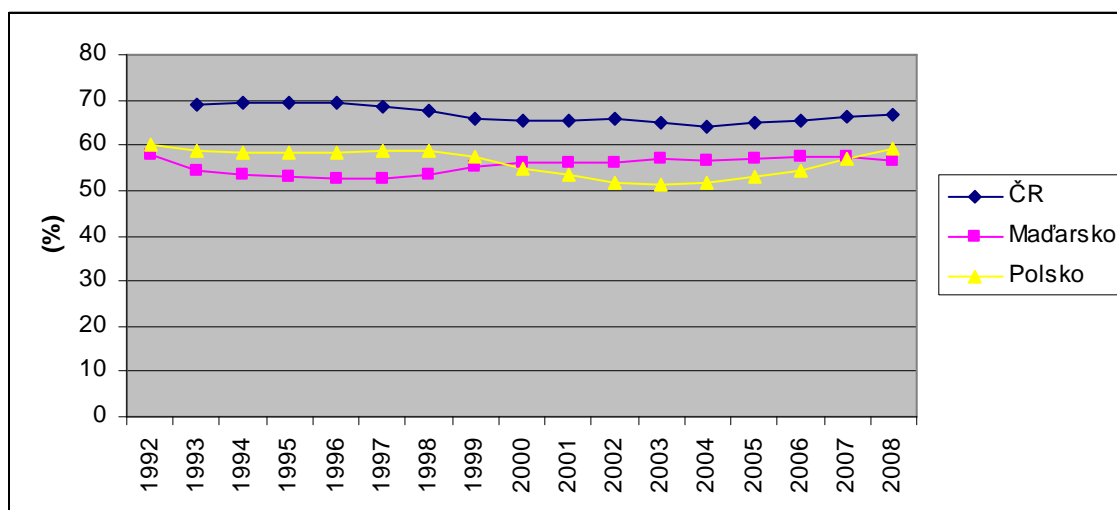
	ČR	Maďarsko	Polsko
1992	na	57,98	59,92
1993	68,97	54,47	58,91
1994	69,24	53,52	58,27
1995	69,43	52,91	58,14
1996	69,33	52,67	58,39
1997	68,66	52,75	58,81
1998	67,51	53,64	58,91
1999	65,87	55,39	57,51
2000	65,24	56,02	54,99
2001	65,30	56,19	53,46
2002	65,69	56,21	51,65
2003	64,86	57,01	51,41
2004	64,23	56,76	51,86
2005	64,78	56,92	52,95
2006	65,27	57,31	54,47
2007	66,09	57,31	57,02
2008	66,58	56,65	59,23

Pramen: OECD (2009)

Vidíme, že míra zaměstnanosti je dlouhodobě nejvyšší v ČR, kdy neklesla pod 64 %.

Naopak v Maďarsku a Polsku je míra zaměstnanosti řádově nižší. Tak v Polsku tato míra nikdy nepřesáhla hodnotu 60 % a v Maďarsku 58 %. Míra zaměstnanosti v Polsku zaznamenala na konci druhé poloviny devadesátých let trend sestupného poklesu a růst započala až v roce 2004. V Maďarsku sledujeme dřívější trend výrazného poklesu (již od roku 1993), který byl zlomen v roce 1998. Celkově je dynamika vývoje míry zaměstnanosti ve sledovaném období nejnižší v České republice (pohyb v pásmu 5 p.b.), nejvyšší potom v Polsku (pohyb více než o 7 p.b.)

Graf č. 6 Vývoj míry zaměstnanosti ve sledovaných zemích v letech 1992-2008

Pramen: OECD (2009)

5.2 Ukazatele vnější rovnováhy

O ekonomické situaci země dobře vypovídá také vývoj zahraničního obchodu a platební bilance země. Přejít na volnou směnitelnost měny a rozpad RVHP znamenal výraznou změnu v zahraničním obchodě. Změny v zahraničním obchodě zde zachytíme pomocí poměru salda běžného účtu k HDP (v procentech) a dále jako tempa růstu exportu a importu v jednotlivých zemích. Tyto změny se dále odráží v systému národních účtů a zejména v platební bilanci. Platební bilance je sice z účetního hlediska vždy vyrovnaná, záleží však spíše na její vnitřní struktuře. Vývoj jednotlivých účtů platební bilance přitom můžeme demonstrovat pomocí ukazatelů vnější rovnováhy. Sledujeme výši čistého přílivu přímých zahraničních investic, dále stav devizových rezerv a nakonec vývoj vnější zadluženosti jednotlivých zemí.

5.2.1 Zahraniční obchod

Při makroekonomické komparaci nelze opominout vývoj zapojení jednotlivých ekonomik do světového obchodu. Především podhodnocený kurz a nízké mzdy – to jsou dva klíčové faktory, jež měly vliv na vysokou počáteční cenovou konkurenceschopnost ve všech sledovaných ekonomikách. Následují ukazatele poměru sald běžného účtu k HDP a vývoje objemu exportu a importu.

Tabulka č. 9 **Saldo běžného účtu k HDP (%)**

	ČR	Maďarsko	Polsko
1989	na	-9,8	-2,2
1990	na	-4,4	1,1
1991	na	-3,3	-1,7
1992	na	-3,5	-1,8
1993	1,3	-5,8	-3,1
1994	-2,0	-8,3	1,0
1995	-2,5	-3,6	0,6
1996	-6,7	-3,8	-2,1
1997	-6,3	-4,4	-3,7
1998	-2,1	-6,9	-4,0
1999	-2,4	-7,7	-7,4
2000	-4,7	-8,5	-6,0
2001	-5,3	-6,0	-3,1
2002	-5,7	-6,9	-2,8
2003	-6,3	-8,0	-2,5
2004	-5,2	-8,3	-4,0
2005	-1,3	-7,3	-1,2
2006	-2,7	-7,5	-2,8
2007	-3,2	-6,8	-4,8
2008	-3,1	-7,2	-5,1
2009	-1,0	0,3	-1,7
2010	-3,0	1,0	-2,2

Pramen: EBRD (2010)

Výše deficitu běžného účtu v poměru k HDP ukazuje na výši vnější nerovnováhy ekonomice. Jak uvidíme dále, růst deficitu běžného účtu byl ve všech zemích způsoben předstihem růstu dovozu před růstem vývozu. Z tabulky č.9 je patrné, že všechny sledované země jsou téměř po celou dobu v deficitu. Tato nerovnováha v jednotlivých zemích přitom rychle narůstala. V ČR výše deficitu kulminovala již v letech 1996 a 1997. K pozvolnému poklesu zde posléze dochází, vlivem vyrovnávání tempa růstu vývozu a tempa růstu dovozu, až v posledních pěti letech. V Polsku dosahovala výše tohoto deficitu svého maxima v letech 1999 a 2000 a od té doby má též klesající tendenci. V případě Maďarska vidíme, že deficit rostl počínaje rokem 1998 a na vysokých hodnotách neklesajících pod šest procent se udržel celých deset let, tedy až do roku 2008.

Tabulka č. 10 Celkové tempo růstu zahraničního obchodu v období 1989-2009

	ČR		Maďarsko		Polsko	
	export	import	export	import	export	import
1989	na	na	na	na	2,6	4,3
1990	na	na	-5,3	-4,3	15,1	-10,2
1991	-6,0	-32,8	-13,9	-6,1	-1,7	29,6
1992	9,5	29,7	2,7	0,7	10,8	1,7
1993	15,8	23,7	-10,3	20,0	3,2	13,2
1994	1,7	14,7	13,6	8,8	13,1	11,3
1995	16,7	21,2	48,2	22,3	23,6	24,3
1996	5,5	12,1	12,0	9,4	12,0	28,0
1997	8,4	6,9	22,4	23,1	12,2	21,4
1998	10,4	8,3	17,6	23,8	14,4	18,6
1999	5,4	4,9	12,3	13,3	-2,5	1,0
2000	16,5	16,3	22,0	20,3	23,2	15,5
2001	11,2	12,8	8,1	5,3	3,1	-5,3
2002	2,1	5,0	3,9	6,8	4,8	2,8
2003	7,2	8,0	6,2	9,3	14,2	9,6
2004	20,7	17,9	15,0	13,7	14,0	15,8
2005	11,6	5,0	11,3	7,0	8,0	4,7
2006	15,8	14,3	18,6	14,8	14,6	17,3
2007	15,0	14,3	16,2	13,3	9,1	13,7
2008	6,0	4,7	5,6	5,7	7,1	8,0
2009	-10,2	-10,2	-9,1	-15,4	-9,1	-14,3

Pramen: EBRD (2010)

V případě České republiky vidíme počáteční předstih tempa růstu dovozu před růstem vývozu až do roku 1996, což vedlo ke vzniku deficitu obchodní bilance. Poté následovalo pozvolné vyrovnávání a pomalý předstih tempa růstu vývozu před růstem dovozu.

Maďarská situace byla velmi podobná situaci v ČR. Pro Polsko v prvních letech transformace bylo charakteristické každoroční střídání předstihu tempa růstu vývozu s tempem růstu dovozu. Tento vývoj pokračuje zhruba tří až čtyřletým cyklickým střídáním předstihu těchto temp.

5.2.2 Čistý příliv zahraničních investic

Druhou sledovanou veličinou je příliv přímých zahraničních investic, neboť investice rozšiřují produkční kapacitu a potenciál ekonomiky a v dlouhém období tak představují nejdůležitější faktor růstu HDP. Zvýšený příliv zahraničních investic se projevuje kladným saldem na finančním účtu platební bilance. Vzhledem k množství uskutečňovaných investic lze potom ve střednědobém a dlouhodobém horizontu očekávat poměrný odliv repatriovaných zisků.

Následující tabulka udává jak objem čistého přílivu přímých zahraničních investic, tak jeho kumulovanou hodnotu a hodnotu po přepočtení na jednoho obyvatele v období let 1989-2008.

Tabulka č. 11 **Čistý příliv přímých zahraničních investic v letech 1989-2008 (mil. USD)**

	ČR	Maďarsko	Polsko
1989	na	187,0	na
1990	na	311,0	0,0
1991	na	1 459,0	117,0
1992	982,9	1 471,0	284,0
1993	564,4	2 328,0	580,0
1994	762,0	1 097,0	1 846,0
1995	2 531,0	4 772,3	3 617,0
1996	1 280,3	3 335,1	4 445,0
1997	1 258,6	3 715,0	4 863,0
1998	3 574,6	3 069,9	6 049,0
1999	6 219,7	3 059,5	7 239,0
2000	4 941,7	2 150,8	9 327,0
2001	5 474,2	3 573,0	5 804,0
2002	8 281,6	2 721,8	3 901,0
2003	1 813,6	478,8	4 284,0
2004	3 940,5	3 404,8	11 761,0
2005	11 630,0	5 586,3	6 951,0
2006	4 043,0	3 117,7	10 727,0
2007	8 955,4	1 794,9	17 987,0
2008	8 972,1	3 998,8	11 747,0
SUMA	75 225,6	51 631,7	111 529,0
Populace (mil.)	10,3	10,4	38,0
Inv. na 1 obyv.	7 303,5	4 964,6	2 935,0

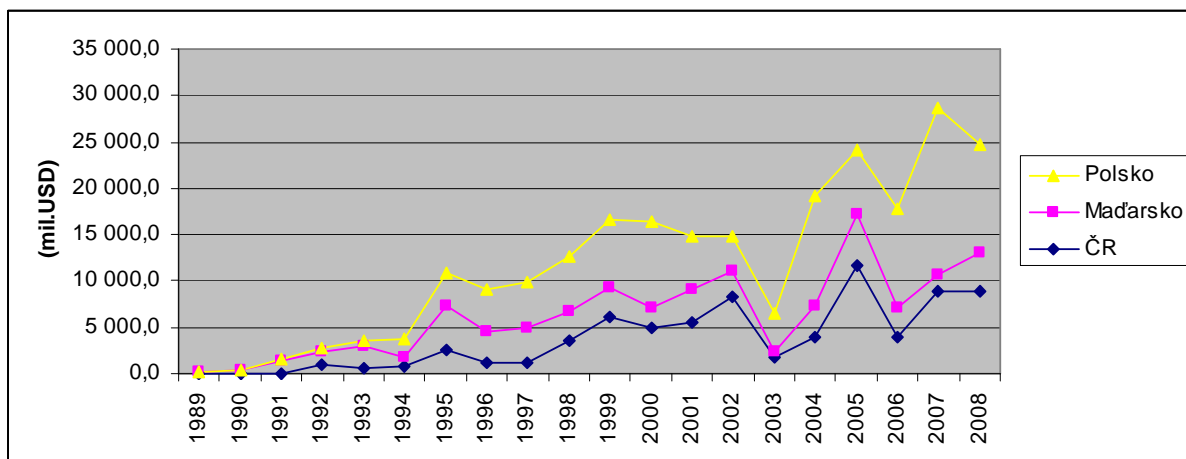
Pramen: EBRD (2010)

Je zřejmé, že objem přílivu přímých zahraničních investic má (s jistými výjimkami) celkově vzestupnou tendenci ve všech zemích již od zahájení procesu transformace. Přestože objem tohoto přílivu byl do roku 1994 relativně nízký, rok 1995 znamenal zdvojnásobení objemu investic v Polsku, ztrojnásobení v ČR a zečtyřnásobení v Maďarsku. V posledních letech však pozorujeme sílící růst přílivu zahraničních investic do ČR a Polska. Naopak v případě Maďarska nastal relativní propad oproti minulým rokům.

Nejvyšší kumulované hodnoty čistého přílivu přímých zahraničních investic dosáhlo Polsko, nejnižší naopak Maďarsko. Ovšem při přepočtení na obyvatele jsou výsledky

odlišné – nejvyššího kumulovaného objemu zahraničních investic v tomto přepočtu dosáhla ČR, následuje ji Maďarsko a posledním je tentokrát Polsko.

Graf č. 7 Čistý příliv přímých zahraničních investic v letech 1989-2010 (mil. USD)

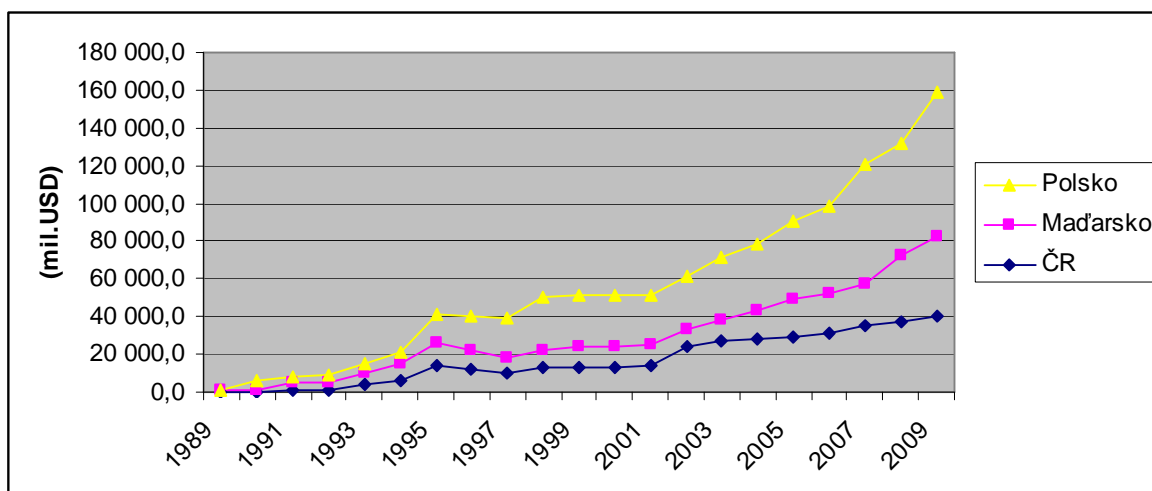
Pramen: EBRD (2010)

5.2.3 Devizové rezervy

Dalším ukazatelem vnější rovnováhy jsou devizové rezervy. Za situace vysokého přílivu zahraničních investic, tedy situace typické pro transformující se ekonomiky, vzniká přílivem kapitálu přebytek na finančním účtu platební bilance. Tento příliv je na druhé straně zachycen jako deficit běžného účtu a (nebo) jako pokles devizových rezerv (Holman, 2005). Je-li příliv kapitálu větší než schodek na běžném účtu, potom položka devizových rezerv v platební bilanci, *ceteris paribus*, vykazuje nárůst.

Sledujeme nejen vývoj absolutní výše devizových rezerv, ale také vývoj počtu měsíců po které je z těchto rezerv kryt domácí dovoz zboží a služeb v jednotlivých zemích.

Graf č. 8 Vývoj devizových rezerv (bez zlatých rezerv, stav ke konci roku, mil. USD)

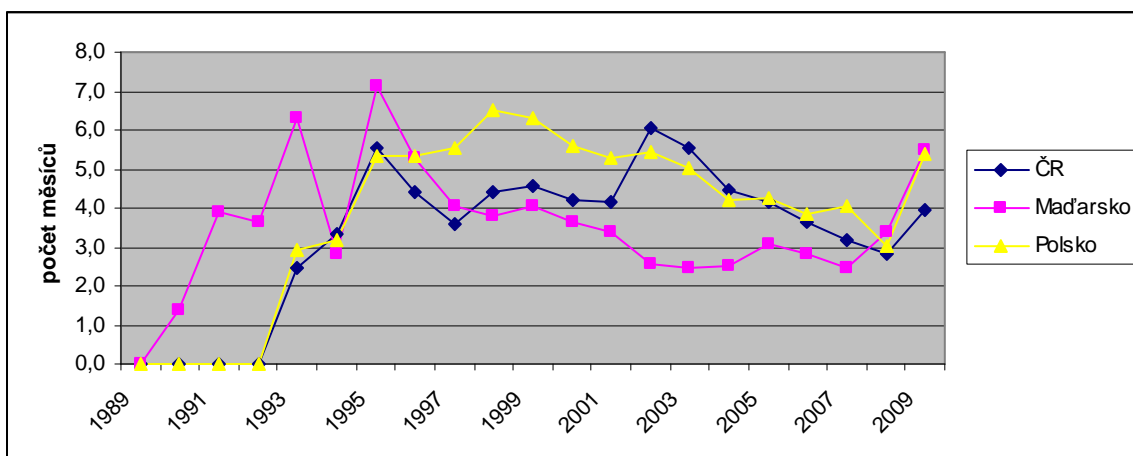

Pramen: EBRD (2010)

Vývoj devizových rezerv má u všech zemí stejný – růstový – trend, což je v souladu s výše uvedeným vysokým přílivem zahraničních investic. Je zjevné, že se začátkem transformace ve všech zemích nastala zmiňovaná situace, kdy schodek běžného účtu byl menší než přebytek na účtu finančním. (Ve sledovaných ekonomikách totiž neuspokojená poptávka vedla k rychlejšímu růstu dovozu před vývozem, protože se zvyšoval deficit na běžném účtu).⁶ Rozdíl mezi schodkem běžného účtu a přebytkem finančního účtu byl pokryt nárůstem devizových rezerv. V pozdějších letech, kdy se již v případě ČR a Maďarska vyrovnávala tempa růstu exportu a importu (od roku 2004 dokonce došlo k předstihu růstu exportu před importem), nárůst devizových rezerv trvá. Důvodem je samozřejmě neklesající příliv zahraničních investic.

⁶ Viz oddíl 5.2.1.

Graf č. 9 Devizové rezervy – počet měsíců krytí dovozu zboží a služeb (bez zlatých rezerv, stav ke konci roku)

Pramen: EBRD (2010)

Z obrázku č. 9 je patrné, že dlouhodobě dostatečně vysokého počtu měsíců krytí dovozu zboží a služeb devizovými rezervami dosahuje pouze Polsko. Měsíční krytí dovozu zboží a služeb v ČR se průměrně pohybuje kolem čtyř měsíců a v Maďarsku něco málo pod čtyřmi měsíci.

5.2.4 Vnější zadluženost

Sledujme nyní ukazatele vnější zadluženosti. Zde se zaměříme na vývoj absolutní výše čisté vnější zadluženosti. Jak jsme viděli výše, růst zahraniční zadluženosti, jež je důsledkem přílivu zahraničních investic, se projevuje schodkem obchodní bilance. Dále se zaměříme na vývoj vládního dluhu jakožto procenta HDP. Následující tabulka č. 12 udávají vývoj čisté zadluženosti v mil. USD v letech 1989-2009. Graf č. 10 udává vládní dluh jako procento HDP ve sledovaném období 1990-2009.

Tabulka č. 12 **Čistá vnější zadluženost** (mil. USD)

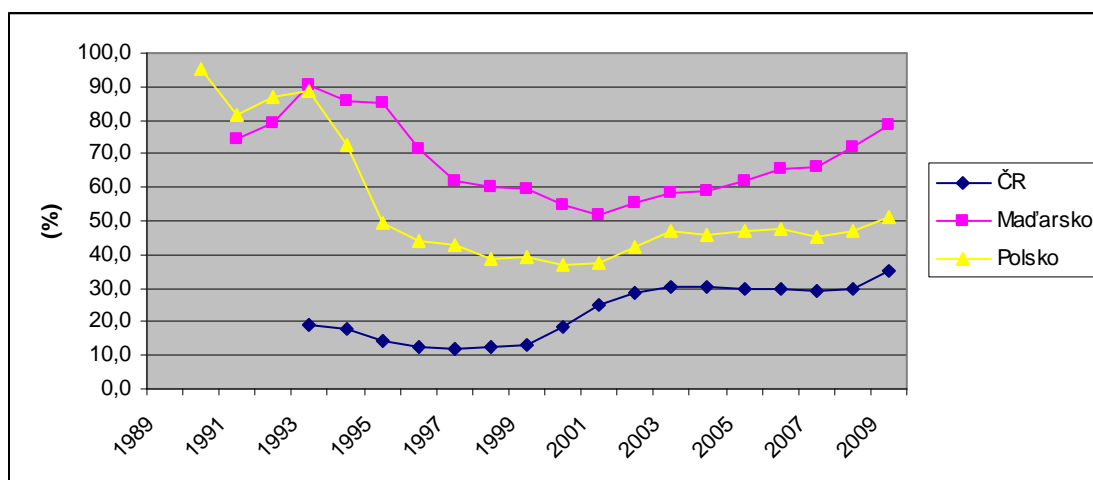
	ČR	Maďarsko	Polsko
1989	na	19 505,0	na
1990	5 757,0	18 986,6	44 508,0
1991	6 008,0	17 063,7	44 367,0
1992	6 239,9	18 682,9	43 501,0
1993	4 715,7	19 077,3	42 919,0
1994	4 554,2	18 861,3	37 572,0
1995	3 350,0	20 243,3	37 548,0
1996	8 781,0	19 096,1	29 321,0
1997	11 817,0	17 024,8	28 244,0
1998	11 447,0	17 175,5	30 902,0
1999	9 966,6	20 491,8	38 129,0
2000	8 469,3	18 921,1	42 900,6
2001	7 910,0	22 575,2	46 320,0
2002	3 274,4	27 008,1	56 214,8
2003	7 937,4	40 565,4	74 680,0
2004	16 792,6	54 581,0	94 655,0
2005	16 897,7	65 002,7	92 052,0
2006	25 725,5	82 333,4	123 255,0
2007	39 705,9	112 745,3	171 074,0
2008	na	144 774,9	184 159,0
2009	na	138 442,9	204 326,0

Pramen: EBRD (2010)

Růst vnější zadluženosti je odrazem vysokého přílivu zahraničních investic. Nejvyšší absolutní čistý dluh má Polsko (více než 200 mld. USD), nejnižší pak ČR (necelých 40 mld. USD). Při pohledu na dynamiku tohoto růstu je tomu naopak. Vidíme, že nejvyšší dynamika je v ČR (sedminásobné zvýšení) a v Polsku nejnižší (čtyřnásobné zvýšení).

Příliv zahraničních investic však není jedinou příčinou růstu vnější zadluženosti zemí. K té přispívá velkou měrou také veřejný sektor a v jeho rámci zejména vláda. Následující graf zachycuje vývoj vládního dluhu jako procento na HDP v letech 1990-2009.

Graf č. 10 Vládní dluh jako procento HDP (1990-2009)

Pramen: EBRD (2010)

Na začátku transformace mělo vysoký vládní dluh Polsko (cca 95%) i Maďarsko (přes 70%). V polském případě však vidíme až do roku 2000 výrazně klesající trend (pokles až na necelých 37%) a po tomto roce opětovný pozvolný nárůst. V maďarském případě vidíme podobný vývoj s tím rozdílem, že v prvních dvou letech vládní dluh dokonce rostl, posléze klesal až do roku 2001, aby nakonec opět výrazně rychle vzrostl a na konci roku 2009 činil skoro 80% maďarského HDP. Vláda ČR měla ze sledovaných zemí od začátku transformace dlouhodobě nejnižší dluh, který navíc v prvních letech dále snižovala. Od roku 2000 do roku 2009 však dochází k rychlému nárůstu tohoto dluhu, a to až na jeho dvojnásobek.

5.3 Srovnávací ukazatele ekonomické svobody a životní úrovně

V této části práce jsou zařazeny studie a indexy, které zajímavým způsobem zjišťují a měří relativní pozici jednotlivých sledovaných zemí v nejrůznějších oblastech. Uvidíme, že tuto pozici lze zjišťovat nejen z objektivních makroekonomických dat, ale též z dat víceméně subjektivního charakteru. Začneme indexy založenými na objektivních datech. Dvěma nejznámějšími jsou indexy ekonomické svobody, které počítají kanadský The Fraser Institute a americký The Heritage Foundation (ve spolupráci s deníkem The Wall Street Journal). Následovat bude alternativní index lidského rozvoje, který měří jiné dílčí sféry kvality života. Způsob jejich výpočtu se liší použitými komponenty a jejich vahami. Kanadský index se skládá ze sedmi různých komponent, zatímco ten americký z deseti. Jak vyplývá ze skladby dílčích komponent, jsou oba tyto indexy založeny na principu

(ne) zasahování státních institucí do hospodářství. Celá myšlenka konstrukce indexu předpokládá (v souladu s ekonomickou teorií) nižší rating pro země, které nevhodně a přespříliš intervenují do svého hospodářství a naopak vyšší pro ty země, které tímto způsobem zasahují minimálně. Přestože jsou oba indexy založeny na „objektivních“ statistických datech, nesmíme zapomenout na to, že váhy jednotlivých komponent i způsob jejich výpočtu jsou nutně dány subjektivně.

Jako první je uveden starší **kanadský index ekonomické svobody** (Economic Freedom Index). Tento index vypracovává The Fraser Institute každým rokem a zahrnuje většinu zemí světa. Jak již bylo řečeno, skládá se ze 7 skupin, ve kterých je umístěno 21 dílčích ukazatelů. Těmi jsou: 1. Velikost vlády (vládní výdaje, daně, investice), 2. Struktura hospodářství, 3. Monetární politika a cenová stabilita, 4. Svoboda používat cizí měny, 5. Právní jistota a stabilita vlastnických práv, 6. Svobodný mezinárodní obchod, 7. Svobodný trh kapitálu. Čím vyšší dosažené bodové hodnocení, tím lepší relativní pozice ve srovnání s ostatními sledovanými státy. Číslo v závorce potom znamená umístění mezi státy v daném roce. Následující tabulka udává indexy hodnocení sledovaných zemí od roku 1985 do roku 2008.

Tabulka č. 13 **Index ekonomické svobody - The Fraser Institute:**

	ČR	Maďarsko	Polsko
1985	na	4,87 (80)	3,98 (99)
1990	na	5,08 (75)	3,94 (104)
1995	5,74 (73)	6,13 (61)	5,24 (90)
2000	6,48 (63)	6,55 (57)	6,19 (75)
2001	6,55 (54)	6,82 (43)	5,97 (89)
2002	6,68 (54)	6,83 (47)	6,33 (72)
2003	7,07 (37)	7,40 (25)	6,29 (75)
2004	7,10 (38)	7,52 (20)	6,75 (58)
2005	7,01 (56)	7,45 (27)	6,80 (72)
2006	7,00 (60)	7,40 (33)	6,82 (73)
2007	7,24 (45)	7,38 (36)	6,86 (72)
2008	7,19 (46)	7,44 (28)	6,90 (66)

Pramen: www.freetheworld.com (2009)

Z tabulky vidíme, že Česká republika si po provedených transformačních změnách vedla dobře, což se projevovalo zlepšováním její relativní pozice až do roku 2004. Po tomto roce přišel propad, přičemž zhoršení nastalo především v druhém komponentu. Ve

sledované trojici zemí se ČR vždy nacházela uprostřed. Co se týká Maďarska, to svůj rating neustále zvyšovalo a vždy bylo ve sledované trojici nejlépe hodnocenou zemí. Naopak Polsko, které mělo na začátku sledovaného období rating nejhorší, se sice ve sledovaných ukazatelích významně polepšilo, avšak mezi sledovanými zeměmi stále zůstává na chvostu.

V pořadí druhým ukazatelem je **americký index ekonomické svobody**. Také tento index je vypracováván každoročně (od roku 1995), avšak na rozdíl od toho kanadského se skládá celkem z 10 podskupin. Tyto jsou následující: podnikatelská svoboda, svoboda obchodu, fiskální politika státu, vládní výdaje, monetární politika, zahraniční investice, bankovníctví a finančníctví, soukromá vlastnická práva a korupce. Každá kategorie je hodnocena procentuálně. I v případě tohoto indexu platí, že čím vyšší dosažené bodové ohodnocení (které je průměrem dosažených hodnot ve sledovaných kategoriích), tím vyšší je v dané zemi ekonomická svoboda.

Tabulka č. 14 **Index ekonomické svobody – The Heritage Foundation**

	ČR	Maďarsko	Polsko
1995	67,8	55,2	50,7
1996	68,1	56,8	57,8
1997	68,8	55,3	56,8
1998	68,4	56,9	59,2
1999	69,7	59,6	59,6
2000	68,6	64,6	60
2001	70,2	65,6	61,8
2002	66,5	64,5	65
2003	67,5	63	61,8
2004	67	62,7	58,7
2005	64,6	63,5	59,6
2006	66,4	65	59,3
2007	67,4	64,8	58,1
2008	68,2	67,6	60,3
2009	69,4	66,8	60,3
2010	69,8	66,1	63,2

Pramen: <http://www.heritage.org/index/explore> (2010)

Při pohledu na hodnocení tohoto indexu zjistíme, že pořadí hodnocených se změnilo. Na rozdíl od kanadského indexu ekonomické svobody dosahuje soustavně nejlepšího hodnocení ve sledované trojici zemí Česká republika. Za ní se do roku 1998 umísťovalo

vždy jako druhé Polsko a posledním bylo Maďarsko. Počínaje rokem 2000 se však toto pořadí Polska a Maďarska obrátilo (s výjimkou roku 2002).

Tím, co způsobuje tyto dlouhodobě odlišné výsledky, je pochopitelně odlišný systém vah a zaměření jednotlivých komponentů v obou ukazatelích. Rozbor jednotlivých příčin pochopitelně není náplní této práce, a proto postačí alespoň zmínit, že konstrukce kanadského indexu lépe aproximuje ekonomickou svobodu v širším slova smyslu (malý stát, nízké daně aj.). Naopak americký index lépe diferencuje míru ekonomické svobody v jednotlivých zemích v užším pojetí - jako svobodu obchodu (investice, korupce aj.).

Mezi alternativní způsoby měření životní úrovně jsme dále zařadili **index lidského rozvoje** (Human Development Index). Ten se zakládá na myšlence, že hospodářský růst sám o sobě nevystihuje plně životní úroveň v jednotlivých zemích a z toho důvodu se zaměřuje na další sféry kvality života, jež pokládá za podobně důležité. Index lidského rozvoje je, stejně jako předcházející indexy, také kompozitním ukazatelem. Jeho součástí je 8 dílčích komponent. Mezi ně patří například očekávaná délka života při narození, očekávaná délka vzdělání, nerovnost ve společnosti, příjem, bezpečnost aj.

Tabulka č. 15 **Index lidského rozvoje** (Human Development Index)

	ČR	Maďarsko	Polsko
1990	na	0,692	0,683
2000	0,801	0,767	0,753
2005	0,838	0,798	0,775
2006	0,841	0,802	0,779
2007	0,843	0,803	0,784
2008	0,844	0,804	0,788
2009	0,841	0,803	0,791
2010	0,841	0,805	0,795

Pramen: <http://hdr.undp.org/en/statistics/> (2010)

Z tabulky je patrné, že kvalita života měřená indexem lidského rozvoje roste ve všech námi sledovaných zemích. Hodnota z loňského roku pro Českou republiku znamená umístění v žebříčku 169 zemí na 28. místě, v případě Maďarska na 36. místě a Polska na místě 41.

6. Závěr aneb proč českou ekonomickou transformaci (ne)lze označit za úspěšnou

Ekonomická síla a životní úroveň obyvatelstva sledovaných zemí po uskutečnění transformace a nezbytných strukturálních reforem násobně vzrostla. Jak bylo ukázáno výše, všechny sledované země jsou též plně integrovány do světového obchodu a jsou členy nadnárodních organizací. Přestože tyto země, coby bývalé plánované ekonomiky, měly mnoho společného, existovaly nezanedbatelné rozdíly především v makroekonomickém vývoji a v institucionálním prostředí. To mělo nezanedbatelný vliv na volbu transformační strategie. Důležitou roli zde hrála zejména rychlost prováděných reformních opatření, kdy odklad důležitých reformních kroků (jakým byla privatizace) vedl k poklesu politické podpory a výměně vlád v těch zemích, které tyto kroky odkládaly. Bez ohledu na volbu té které strategie však nebylo a není možné vyhnout se transformačním nákladům. Hospodářské výsledky transformace v ČR, Maďarsku a Polsku nám ukazují, že celkově nižší náklady jsou spojeny s volbou „šokové terapie“ a potvrzují tak pravdivost teoretické koncepce jejich zastánců.

Viděli jsme, že pokles HDP na osobu v prvních letech transformace byl v ČR a Polsku větší při přepočtu dle směnných kurzů než při přepočtu dle parity kupní síly. U Maďarska tomu bylo naopak. Tento rozdíl se v dalších letech mezi sledovanými zeměmi vytrácí a zůstává pouze efekt naměřeného vyššího růstu HDP na osobu dle směnných kurzů než při přepočtu dle parity kupní síly. Česká ekonomika přitom měla celkově nejmenší kumulovaný pokles HDP. Míra inflace a její dynamika měřená indexem cenové hladiny byla v ČR oproti Maďarsku a Polsku velmi nízká. Podobně vývoj míry nezaměstnanosti ukazuje, že si ČR vedla významně lépe než ostatní dvě sledované ekonomiky, a to dlouhodobě. Vzhledem k obavám obyvatelstva z fenoménu nezaměstnanosti, jež existoval ve všech transformujících se ekonomikách, tak přispěl fakt její nízké míry k tomu, že v České republice proběhla transformace s relativně malými sociálními otřesy. Co se týká přílivu přímých zahraničních investic, je na tom z hlediska absolutní hodnoty nejlépe Polsko. Naopak po přepočtení kumulovaného objemu těchto investic na osobu dosahuje nejvyšší hodnoty ČR. Při pohledu na vývoj devizových rezerv vidíme, že má tento vývoj ve sledované trojici zemí růstovou tendenci. Problematickým aspektem u všech zemí však nadále zůstává růst vnější zadluženosti. Tu způsobuje jak již zmiňovaný příliv zahraničních investic, tak růst zadluženosti vládního (potažmo veřejného) sektoru.

Zadluženost vlády přitom roste ve všech sledovaných zemích. V ČR je sice tato zadluženost ve srovnání s ostatními zeměmi nízká, avšak tempo jejího růstu je velmi vysoké. Nakonec ze srovnávacích ukazatelů životní úrovně vyplývá, že ČR dosahuje mezi sledovanými zeměmi, měřeno indexy ekonomické svobody a indexem lidského rozvoje velmi dobrých výsledků.

Na základě analýzy makroekonomického vývoje můžeme ještě dodat, že všechny sledované ekonomiky procházejí shodným cyklickým vývojem, což je samozřejmě přímým odrazem růstu zapojení těchto zemí do mezinárodního obchodu. Celkově lze přitom ekonomiky těchto zemí považovat za stabilní

Celá problematika teorie transformace je samozřejmě mnohem komplikovanější a provedená analýza v rámci této práce je jen dílčím příspěvkem k uchopení fenoménu transformace centrálně-plánovaných ekonomik na ekonomiky tržní. Nicméně na základě této analýzy můžeme závěrem konstatovat, že česká ekonomická transformace nejenže snese srovnání s ostatními bývalými centrálně-plánovanými ekonomikami, v mnoha sledovaných aspektech však v rámci sledovaných zemí vykazuje zdaleka nejlepší výsledky.

7. Seznam literatury

BORENSZTEIN, Eduardo: *Strategie reform v bývalých centrálně plánovaných ekonomikách východní Evropy: zkušenosti a výzvy* (in *Ekonomie reformy. Vybrané stati o teoretických a praktických otázkách přechodu k tržní ekonomice*). Management Press; Praha; 1995. ISBN 80-85603-84-5.

COUNTRY STUDIES (1993). Dostupné z: <http://countrystudies.us/poland/> (05.01.2011).

DOLEŽELOVÁ, Jitka: *Rozvoj demokracie v Polsku a jeho vliv na výkonnost hospodářství* (Working Paper č. 9/2007). Dostupné z: <http://is.muni.cz/do/1456/soubory/oddeleni/centrum/papers/wp2007-09.pdf> (29.12.2010).

DYBA, Karel: *Měříme správně inflaci?* (2002). Dostupné z: <http://www.cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=189> (10.12.2010).

DYBA, Karel: *Transformace, hrubý domácí produkt a ekonomický blahobyt: ČR 1989 až 1995* (2008) Dostupné z: <http://panda.hyperlink.cz/cestapdf/pdf08c1/dyba.pdf> (10.12.2010).

GWARTNEY James D., HALL Josua C., and LAWSON Robert (2010). *Economic Freedom of the World: 2010 Annual Report*. Vancouver, BC: The Fraser Institute. Data retrieved from. Dostupné z: www.freetheworld.com (28.12.2010).

HOLMAN, Robert: *Ekonomie*. 4. aktualizované vydání. Nakl. C.H.Beck, Praha 2005. ISBN 80-7179-891-6.

HOLMAN, Robert: *Transformace české ekonomiky. V komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy*. Vydal CEP, Praha 2000. ISBN 80-902795-6-2.

JANÁČEK, Kamil: *Byla privatizace příliš rychlá?* (2002). Dostupné (online) z: <http://cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=111> (03.12.2010).

JANDOVÁ, Monika: *Komparace zahraničního obchodu Maďarska a Polska (1990-2006)* (Working Paper č. 16/2007). Dostupné z: <http://is.muni.cz/do/1456/soubory/oddeleni/centrum/papers/wp2007-16.pdf> (18.11.2010).

KLIKOVÁ, Ch., KOTLÁN, I.: *Hospodářská politika*. Vydalo nakl. SOKRATES, Ostrava 2003. ISBN 80-86572-04-8.

SOJKA, Milan: *Alternativní scénáře transformační strategie československé ekonomiky na počátku 90. let a jejich teoretická východiska*. Dostupné z: <http://ies.fsv.cuni.cz/default/file/download/id/684> (30.11.2010).

ŠULC, Zdislav: *Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945-1995*. Vydalo nakl. Doplněk, Brno 1998. ISBN 80-7239-005-8.

TOMŠÍK, Vladimír: *Transformace ekonomik zemí střední a východní Evropy*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 5/1998. Tisk Ediční středisko ČVUT, Praha 1998.

VOIGHT, Stefan: *Institucionální ekonomie*. Vydalo Alfa Nakladatelství, s.r.o. a Liberální institut, Praha 2008. ISBN 80-86389-53-7.

WEITZMAN, M. L.: *Ekonomie přechodného období: může teorie pomoci?* (in *Ekonomie reformy. Vybrané stati o teoretických a praktických otázkách přechodu k tržní ekonomice*). Management Press; Praha; 1995. ISBN 80-85603-84-5.

ŽÍDEK, Libor: *Transformace české ekonomiky 1989-2004*. Nakl. C.H.Beck, Praha 2006. ISBN 80-7179-922-X.

Internetové databáze:

EUROPEAN BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT (2010).

Dostupné z: <http://www.ebrd.com/downloads/research/economics/macrodatsa/sei.xls> (29.12.2010).

EUROSTAT (2009). Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb010> (06.01.2011).

HESTON, A., SUMMERS R. and ATEN B., PENN WORLD TABLE VERSION 6.3, Center for International Comparisons of Production, Income and Prices at the University of Pennsylvania (2009). Dostupné z: http://pwt.econ.upenn.edu/php_site/pwt63/pwt63_retrieve.php (02.01.2011).

ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (2009). Dostupné z: http://stats.oecd.org/BrandedView.aspx?oecd_bv_id=factbook-data-en&doi=data-00378-en (28.12.2010).

THE FRASER INSTITUTE (2009). Dostupné z: www.freetheworld.com (02.01.2011).

THE HERITAGE FOUNDATION AND THE WALL STREET JOURNAL (2010). Dostupné z: <http://www.heritage.org/index/explore> (05.01.2011).

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2010). Dostupné z: <http://hdr.undp.org/en/statistics/> (02.01.2011).